

De Zeloten en het Nieuwe Testament

Over de Joodse vrijheidsbeweging van 47 v.Chr. tot 74 n.Chr.

door Albert Welleweerd

1	Inleiding	2
2	De roverhoofdman Hizkia	2
	2.1 De Hasmonese dynastie	2
	2.2 Messiasverwachting	3
	2.3 De rovers	5
3	Judas de Galileeër	7
	3.1 Een mislukte beeldenstorm	7
	3.2 Naar het voorbeeld van Pinechas en Elia	7
	3.3 De onlusten na de dood van Herodes	8
	3.4 Het ontstaan van de Zeloten	10
4	Jezus en de Zeloten	12
	4.1 Een poging om Jezus tot koning te kronen.....	12
	4.2 De goede Herder.....	13
	4.3 Omkeren of omkomen.....	15
	4.4 Wel of geen belasting betalen?.....	16
	4.5 Barabbas.....	16
5	Jezus over de verwoesting van Jeruzalem.....	16
	5.1 Geen steen op de andere.....	16
	5.2 Weest op uw hoede!	17
	5.3 De gruwel der verwoesting.....	18
	5.4 Vlucht!.....	19
	5.5 De komst van de Mensenzoon.....	20
	5.6 Wanneer?.....	20
6	De laatste dagen	21
	6.1 De laatste dagen aangekondigd	21
	6.2 De laatste dagen aangebroken	22
	6.3 Vernuftig bedachte mythen	23
	6.4 De brieven van Petrus	25
	6.5 De brieven van Johannes.....	27
	6.6 De brief van Judas	27
7	Openbaring en de Zeloten	28
	7.1 Polemische omkering	28
	7.2 Nikolaïeten	28
	7.3 Het rode paard	31
	7.4 De rijzende ster van het beest.....	31
	7.5 De valse profeet.....	33
	7.6 Berg Megiddo.....	34
	7.7 De ondergang van het beest.....	35
8	Literatuur.....	37

1 Inleiding

Menig bijbellezer zal bekend zijn met de Farizeeën en de Sadduceeën. Ze worden in het Nieuwe Testament immers herhaaldelijk genoemd. De Zeloten zijn als groepering echter veel minder bekend. Het lijkt wel of het Nieuwe Testament zich niet met hun ideeën confronteert. Niets is echter minder waar. Bepaalde gedeelten van het Nieuwe Testament zijn gewoon niet te begrijpen als we de geschiedenis en de ideologie van de Zeloten niet kennen.

2 De roverhoofdman Hizkia

2.1 De Hasmonese dynastie

In de profetieën van het boek Daniël wordt gesproken over de verschrikkelijke tijd die het volk Israël onder de Syrische koning Antiochus IV (175–164 v.Chr.) doormaakte. Deze koning probeerde zijn rijk tot een eenheid te smeden door desnoods met geweld de Griekse cultuur en godsdienst ingang te doen vinden. Voor de Joden werd geen uitzondering gemaakt. “Door hem gezonden troepen zullen de tempelburcht schenden, een einde maken aan het dagelijks offer en de gruwel der verwoesting oprichten. Degenen die het verbond slecht onderhouden probeert hij door vleierijen tot afvalligheid te brengen, maar het volk dat zijn God kent is sterk en weerstaat de verleiding. De wijzen onder het volk proberen de massa tot inzicht te brengen en daarom worden er een tijdlang wijzen gedood door zwaard en vuur, door kerker en roof. Maar wanneer zij worden aangevallen *wordt er door enkelen hulp geboden* en dan zullen velen doen alsof ze zich bij hen aansluiten.” (Daniël 11:31–34).

De enkelen die in die tijd hulp boden waren de priester Mattatias en zijn zonen: Johannes, Simon, Judas, Eleazar en Jonathan. Judas werd ook wel de Makkabeeër, d.w.z. de hamer of moker, genoemd. Onder zijn leiding werden de Syriërs de eerste, geduchte slagen toegebracht. Drie jaar na de ontwijding van de tempel door de Syriërs werd onder leiding van Judas en zijn broers de tempel gereinigd en kon de offerdienst weer voortgang vinden. Om dit vreugdevolle feit te vieren werd het Chanoekafeest ingesteld.

Na de tempelreiniging moest Judas nog vele veldslagen voeren. Om zijn positie te versterken besloot hij een bondgenootschap met de machtige Romeinen aan te gaan. Maar in de daaropvolgende veldslag met de Syriërs sneuvelde hij. Zijn broer Jonathan (161–142 v.Chr.) nam de leiding over.

Onder Jonathan kwam de strijd nog meer in politiek vaarwater. De Syrische koning Demetrius I kreeg te maken met de troonpretendent Alexander Balas. Beiden dongen om het hardst om de gunst van Jonathan. Deze kreeg uit de handen van Alexander Balas een purperen mantel, een gouden krans en... het hogepriesterschap. Toen later Demetrius II aan de macht kwam, wist Jonathan ook zijn gunst te winnen. Maar tenslotte werd Jonathan gevangengenomen en om het leven gebracht.

Jonathan werd opgevolgd door zijn broer Simon (142–135 v.Chr.). Simon slaagde erin de Syrische burcht in Jeruzalem te veroveren. “Hij bracht vrede over het land en in Israël heerste een uitbundige vreugde. Iedereen zat onbekommerd onder zijn wijnstok en vijgenboom.” (1 Makkabeeën 14:11–12). Om zijn verdiensten werd Simon officieel door het volk tot leider en hogepriester aangesteld. Zo ontstond de hogepriesterlijke dynastie van de Hasmoneeën.

Onder Simons zoon Hyrcanus I (135–104 v.Chr.) trok de Syrische koning Antiochus VII tegen Judea op. Hij sloot Hyrcanus in Jeruzalem in. Toen het loofhuttenfeest aanbrak, vroeg Hyrcanus om een wapenstilstand van zeven dagen. Antiochus VII bewilligde in de gevraagde wapenstilstand. Bovendien zond hij offergaven naar Jeruzalem: stieren met vergulde horens en reukwerk en verder gouden en zilveren vaten. Er was kennelijk wel wat veranderd sinds zijn voorganger Antiochus IV de tempel van Jeruzalem liet ontwijden. De tempel van Jeruzalem stond nu ook bij heidense koningen in hoog aanzien.

Toen Hyrcanus sterker geworden was, dwong hij de Edomieten zich te laten besnijden. Vanaf die tijd maakten de Edomieten deel uit van het Joodse volk. Ook verder ondernam Hyrcanus vele

veldtochten. Het ging in toenemende mate om het veroveren van machtsposities. Daarin paste ook dat Hyrcanus afstand nam van de Farizeeën en zich aansloot bij de (vrijzinnige) Sadduceeën.

Hyrcanus' zoon Aristobulus (104–103 v.Chr.) was de eerste uit het Hasmonese huis die zich tot koning liet kronen. Om zijn machtspositie veilig te stellen, liet hij zijn moeder en drie van zijn broers in de gevangenis zetten. Zijn moeder liet hij in de gevangenis verhongeren. Zijn broer Antigonos liet hij later uit wantrouwen doden. Hijzelf stierf niet lang daarna.

De weduwe van Aristobulus, Alexandra, liet de drie broers vrij en verhieft een van de drie, Alexander Jannai (103–76 v.Chr.), tot koning en trouwde met hem. Onder deze koning kwam het tot een regelrechte burgeroorlog. Op een loofhuttenfeest kreeg hij niet alleen citroenen, maar ook het verrijt dat hij onwaardig was hogepriester te zijn, naar het hoofd geslingerd. De koning liet het er niet bij zitten. Op zijn bevel worden 6000 Joden gedood. Enige tijd later kwamen de Farizeeën openlijk in opstand tegen hun koning. Zes jaar lang voerde Alexander strijd tegen hen. Uiteindelijk wist hij toch de overwinning te behalen. Uit wraak voor het hem aangedane leed liet hij 800 van de voornaamste opstandelingen kruisigen en hun vrouwen en kinderen voor hun ogen ombrengen. Niet alleen de Farizeeën, ook de Essenen lagen met Alexander overhoop. Zij verkondigden dat de Romeinen een einde zouden maken aan de rijkdom van de Hasmonese priesters: “En dat gezegd wordt: *Omdat gij vele volken geplunderd hebt, zal u plunderen heel het overblijfsel der natiën*, de uitleg daarvan heeft betrekking op de priesters van Jeruzalem, de laatsten, die rijkdom vergaren en winst uit de buit der natiën. Maar in het laatst der dagen zal hun rijkdom met hun buit gegeven worden in de hand van het leger der Kittim (de Romeinen). Want zij zijn het overblijfsel der natiën.” (Qumran commentaar op Habakuk 2:8a).

Na de dood van Alexander nam zijn vrouw, Alexandra, het bewind over (76–67 v.Chr.). De oudste zoon, Hyrcanus, werd hogepriester. Alexandra onderhield goede betrekkingen met de Farizeeën. Het land beleefde een tijd van voorspoed. Maar na de dood van Alexandra kwam er tweespalt. Aristobulus betwiste zijn broer Hyrcanus het recht op de troon en het hogepriesterschap. Deze legde zich daar in eerste instantie bij neer. Maar door het gestook van de Edomiet Antipater besloot Hyrcanus toch weer zijn rechten op te eisen. Uiteindelijk kwam het erop neer dat beiden naar de Romeinen gingen om hun zaak uiteen te zetten en hulp te vragen. Als derde partij verscheen het volk, dat liever helemaal van de beide broers verlost was. Het eindresultaat was dat de Romeinse generaal Pompeius in 63 v.Chr. Jeruzalem belegerde. De aanhangers van Hyrcanus openden de poorten voor Pompeius, terwijl de aanhangers van Aristobulus zich op de tempel verschansten. Een bloedbad volgde. Pompeius betrad het tempelhuis, maar raakte niets aan en gaf bevel de tempeldienst weer voortgang te laten vinden. Hij stelde Hyrcanus tot hogepriester aan. Jeruzalem werd onderworpen aan de Romeinse landvoogden en kreeg een schatting opgelegd. Het Joodse gebied werd ingeperkt.

2.2 Messiasverwachting

Door het optreden van Pompeius kwam een einde aan zo'n 100 jaar Joodse vrijheid. We kunnen hierin met de Essenen de straffende hand van God over de verwereldlijking van het Hasmonese huis zien. Deze visie vinden we ook in de zogenaamde Psalmen van Salomo, die waarschijnlijk kort na de dood van Pompeius (48 v.Chr.) gedicht werden. God had David een duurzame dynastie beloofd, maar zonder zich aan deze belofte te storen, hadden de Hasmonese vorsten zichzelf op de troon gezet:

Heer, U koos David tot koning over Israël,
en zwoer hem aangaande zijn nakomelingen voor eeuwig,
dat zijn koningschap niet zou ontbreken vóór U.
Maar vanwege onze zonden, stonden er zondaars tegen ons op,
zij vielen ons aan en verdreven ons.
Degenen aan wie U de belofte niet gaf,
zij ontnamen met geweld;
en zij verheerlijkten uw eerbiedwaardige naam niet.
Met pracht en praal richtten ze een monarchie op vanwege hun aanmatiging;

zij beroofden de troon van David met hun aanmatigend geschreeuw.
Maar U, o God, wierp hen omver,
en vaagde hun nakomelingen weg van de aarde,
want er stond tegen hen op een man die vreemd was aan ons ras.
U vergold hun, O God, naar hun zonden;
het geschiedde hun naar hun daden.
Overeenkomstig hun daden toonde God hun geen erbarming;
hij bracht hun nakomelingen in het nauw,
en liet zelfs niet één van hen gaan.
De Heer is getrouw in al zijn gerichten
die Hij in de wereld houdt.
(Psalmen van Salomo 17:4–10).

Maar de ondergang van de Hasmonese monarchie was volgens de Psalmen van Salomo niet voldoende. Om een keer ten goede te bewerkstelligen was een koning uit het geslacht van David nodig:

Zie, Heer, en doe voor hen hun koning opstaan,
de zoon van David, om over uw dienaar Israël te regeren
in de aan U bekende tijd, o God.
Omgord hem met sterkte
om de onrechtvaardige heersers te vernietigen,
om Jeruzalem te zuiveren van heidenen die haar tot vernietiging vertreden;
in wijsheid en in gerechtigheid
om de zondaars uit de erfenis te verdrijven;
om de aanmatiging van de zondaars als aarden potten stuk te slaan;
om ze met een ijzeren staf te verbrijzelen;
om de onrechtmatige naties met het woord van zijn mond te vernietigen.
(Psalmen van Salomo 17:21–24).

In Lucas 2:11 werd Jezus door een engel *de Messias, de Heer*, genoemd: “Vandaag is in de stad van David uw Redder geboren; Hij is *de Messias, de Heer*.” Op dezelfde wijze werd de verwachte koning uit Davids geslacht zo'n veertig jaren tevoren in de Psalmen van Salomo aangeduid:

En hij zal een rechtvaardig koning over hen zijn, door God geleerd.
Er zal geen ongerechtigheid zijn onder hen in die dagen,
want allen zullen heilig zijn,
en hun koning zal zijn *de Messias, de Heer*.
(Psalmen van Salomo 17:32).

Moge God Israël reinigen voor de dag van de weldadige zegen,
voor de vastgestelde dag wanneer zijn Messias zal regeren.
Gezegend zijn degenen die in die dagen geboren zijn,
om de goede dingen van de Heer te zien
die Hij voor het komende geslacht zal doen;
onder de staf van de tucht van *de Messias, de Heer*,
in ontzag voor zijn God,
in wijsheid van geest,
en van gerechtigheid en van sterkte,
om het volk tot rechtvaardige daden te leiden, in ontzag voor God,
om hen allen tot ontzag voor God te brengen,
een goed geslacht levend in ontzag voor God,
in de dagen van barmhartigheid.
(Psalmen van Salomo 18:5–9).

2.3 De rovers

In 47 v.Chr. bevestigde Julius Caesar het hogepriesterschap van Hyrcanus en benoemde hij Antipater tot toezichthouder over geheel Judea. Deze benoemde Phasaël, zijn oudste zoon, tot gouverneur van Jeruzalem en omstreken en zond Herodes, zijn tweede zoon, met dezelfde bevoegdheden naar Galilea. In Galilea kreeg Herodes te maken met een zekere Hizkia. Deze was waarschijnlijk afkomstig uit het geslacht van David en dus een potentiële troonpretendent.

Toen David voor Saul op de vlucht was, “sloten zich allerlei mensen bij hem aan die in het nauw zaten of schulden hadden of verbitterd waren. David werd hun aanvoerder. Zo kwamen er ongeveer vierhonderd man bij hem.” (1 Samuël 22:2). David verbleef met zijn mannen “in de woestijn op moeilijk toegankelijke plaatsen” (1 Samuël 23:14). In de woestijn bevonden zich grotten en spelonken die goed als schuilplaats dienst konden doen. Later trok David met zijn mannen naar het land van de Filistijnen. Door Akis, de koning van Gat, kreeg hij de stad Siklag als woonplaats toegewezen. Vanuit die stad deden David en zijn mannen “overvallen op de Gesurieten, de Gizrieten en de Amelekieten” (1 Samuël 27:8). David liet man noch vrouw in leven, “maar de schapen, runderen, ezels, kamelen en kledingstukken maakte hij buit” (1 Samuël 27:9).

De situatie van Hizkia lijkt wel wat op die van David. Na de verovering van de tempel door Pompeius en het herstel van het priesterschap van Hyrcanus ontvluchtten sommigen Jeruzalem en trokken naar de woestijn. Waarom ontvluchtten zij Jeruzalem? Niet alleen omdat zij daar hun leven niet zeker waren, maar ook en vooral omdat zij niet mee wilden doen met de voortschrijdende vergrieksing:

Daar de vijand (Pompeius) een vreemdeling was
en in zijn hart vreemd ten opzichte van onze God, handelde hij aanmatigend.
Dus deed hij in Jeruzalem al de dingen
die heidenen voor hun goden in hun steden doen.
En de kinderen van het verbond, die tussen het heidense gespuis leefden,
namen deze praktijken over.
Niemand onder hen was trouw of betrouwbaar.
(Psalmen van Salomo 17:13–15).

Want er was niemand onder hen die gerechtigheid of recht deed:
Van de leider tot de gewoonste onder het volk
praktiseerde men elke vorm van zonde:
De koning (Hyrcanus) was in overtreding,
de rechter ongehoorzaam
en het volk zondigde.
(Psalmen van Salomo 17:19b–20).

Zij die zich tegen de vergrieksing keerden, verlieten daarom Jeruzalem:

Zij die de vergaderingen van de vromen liefhadden ontvluchtten hen
zoals mussen van hun nest vluchtten.
Zij werden vluchtelingen in de wildernis
om hun leven van het kwaad te redden.
Het leven van zelfs één van hen die van hen gered werd
was kostbaar in de ogen van de ballingen.
Zij werden door wettelozen over het gehele land verstrooid.
(Psalmen van Salomo 17:16–18a).

Tot deze vluchtelingen zal ook Hizkia behoord hebben. Hij nam de wijk naar Galilea. Daar verzamelde hij zich een grote groep mannen en deed met hen invallen in het grensgebied met Syrië. Met die invallen sloeg Hizkia twee vliegen in een klap. In de eerste plaats deed hij afbreuk aan de Syriërs, die de Israëlieten haatten. En in de tweede plaats konden hij en zijn mannen met hun gezinnen

van de behaalde buit leven. Zo was deze Hizkia, evenals eens David in Siklag, de hoofdman van een roverbende geworden.

De jonge en ondernemende Herodes waren de activiteiten van Hizkia echter een doorn in het oog. In 47 v.Chr. nam hij Hizkia gevangen “en doodde hem samen met een groot aantal van zijn rovers. Vooral de Syriërs waren hem hiervoor dankbaar. Overal in de dorpen en in steden werd de lof van Herodes gezongen als vredestitcher en hersteller van het rechtmatige eigendom.” (Josephus, De Joodse Oorlog 1:204–206). Maar niet iedereen was blij. Aan het hof beklagden voornamelijk Joden zich over de aanmatiging van Antipater en zijn zonen. “Herodes had zonder mondelinge of schriftelijke instructie van Hyrcanus heel veel mensen ter dood gebracht, in weerwil van de Joodse wet. Nu hij nog geen koning was, maar nog een gewone onderdaan, moest hij voor het gerecht worden gedaagd en zich verantwoorden voor de koning en de voorvaderlijke wetten, die executies zonder vorm van proces niet gedogen.” (De Joodse Oorlog 1:209). Bij deze stemmen voegden zich die van de moeders van de gedode rovers. Er ging geen dag voorbij dat zij niet in de tempel kwamen om Hyrcanus en al het volk te bidden ervoor te zorgen dat Herodes zich vanwege zijn misdrijf voor de rechters moest verantwoorden. Hyrcanus zag geen andere mogelijkheid dan aan hun verzoek gehoor te geven. Hij daagde Herodes voor het gerecht. Deze kwam inderdaad, maar liet zich door een sterke lijfwacht vergezellen. Tot een veroordeling kwam het dan ook niet.

Uit het bovenstaande blijkt dat bepaalde kringen in Jeruzalem niet onsympathiek tegenover Hizkia en zijn rovers stonden. En verder dat Hizkia en zijn mannen uit de betere kringen stamden. Anders zou men zich aan het hof niet zo druk gemaakt hebben over hun dood en zouden hun moeders bij Hyrcanus geen gehoor gevonden hebben. We moeten ons door de benaming “rovers” niet laten misleiden om aan ordinaire struikrovers te denken. Het gaat veeleer om guerrillastrijders die de vijand op allerlei wijzen zoveel mogelijk afbreuk probeerden te doen. Van deze guerrillastrijders was Hizkia de aanvoerder.

Het jaar 47 was niet het laatste jaar dat Herodes in Galilea met dergelijke rovers te maken had. In 40 v.Chr. moest Herodes voor Antigonos, een zoon van Aristobulus, uit Judea vluchten. Via Egypte ging hij naar Rome. Daar verkreeg hij de koninklijke waardigheid. In 38 v.Chr. was hij terug in Galilea. Na Sepphoris ingenomen te hebben “richtte hij zijn aandacht op de in holen wonende rovers, die een groot gebied bestreken en de mensen minstens zoveel last bezorgden als de oorlog. Hij zond drie bataljons infanterie en één regiment cavalerie naar het dorp Arbela om kwartier te maken; zelf voegde hij zich veertig dagen later met de rest van het leger bij hen. De vijanden raakten in het geheel niet in paniek door zijn komst, maar trokken in volle wapenrusting tegen hem op. Zij verenigden in zich de kwaliteiten van ervaren soldaten en onverschrokken rovers.” (De Joodse Oorlog 1:304–305). De rovers leken eerst aan de winnende hand, maar Herodes wist hun weerstand te breken en hen op de vlucht te jagen. “Herodes zaaide dood en verderf in hun gelederen; hij achtervolgde hen tot aan de Jordaan en bracht hun ernstige verliezen toe. De overlevenden werden verstrooid aan de overzijde van de rivier, zodat Galilea opgelucht adem kon halen. Slechts in holen lagen nog enkele bandieten op de loer, maar hun uitroeiing kostte tijd.” (De Joodse Oorlog 1:307). Herodes had de slag tegen de rovers gewonnen, maar nu wachtte hem de moeizame arbeid de overgeblevenen uit hun grotten te verdrijven. “Deze grotten kwamen uit op zeer steile berghellingen en waren van geen kant te benaderen, behalve langs kronkelige, steil aflopende en nauwe paden. Aan de voorzijde eindigde het rotsmassief in onmetelijk diepe ravijnen, vol bergbeken. Lange tijd wist de koning niet hoe hij dit ontoegankelijke gebied de baas kon worden, maar tenslotte nam hij zijn toevlucht tot een zeer riskant plan. Hij liet zijn meest onverschrokken mannen gezeten in kisten aan touwen neerdalen tot de ingangen van de holen. Zij richtten een slachting aan onder de rovers en al hun familieleden en rookten degenen die tegenstand boden uit. Omdat hij enkelen van hen het leven wilde laten, riep Herodes hen op naar hem toe te komen. Niemand gaf zich echter vrijwillig over. Velen van hen die daartoe werden gedwongen verkozen de dood boven gevangenschap.” (De Joodse Oorlog 1:310–311). Van dat laatste geeft Josephus een voorbeeld: “In een van de grotten zat een oude man opgesloten met zijn zeven kinderen en zijn vrouw. Toen die hem smeekten hen heimelijk naar de vijand te laten ontsnappen, ging hij bij de ingang staan, en telkens wanneer een van zijn kinderen naar buiten kwam, sneed hij het de keel door, totdat hij hen allemaal had afgemaakt. Vervolgens deed hij hetzelfde met zijn vrouw, en nadat hij de lijken in de afgrond had gegooid, sprong hij zelf ook naar beneden. Hij wilde liever dood zijn dan slaaf. Maar

eerst schold hij Herodes de huid vol vanwege diens laagheid, hoewel de koning — hij was namelijk getuige van het gebeuren — hem de hand toestak en hem volledige gratie aanbood.” (Joodse Oudheden 14:429–430).

Dat de man Herodes om zijn afkomst beschimpte, valt te begrijpen. Als de Hasmonese vorsten al bekritiseerd werden omdat zij niet van David afstamden, hoeveel minder was dan een Edomiet als koning acceptabel. Verder valt uit het feit dat hij liever dood dan slaaf wilde zijn op te maken dat het hier niet om gewone rovers gaat. De rovers waar Flavius Josephus het over heeft, roofden met een politiek oogmerk: de bevrijding van Israël onder leiding van een koning uit het geslacht van David.

Het koningschap van Herodes (37–4 v.Chr.) bood de rovers weinig kansen. Herodes regeerde met ijzeren vuist en strafte elke tegenstand ongenadig af. Maar na zijn dood zouden de rovers opnieuw van zich laten horen.

3 Judas de Galileeër

3.1 Een mislukte beeldenstorm

Herodes hield niet altijd rekening met de religieuze gevoelens van het Joodse volk en voerde een vergrieksing door die veel Joden tegen de borst stuitte. Vooral de Farizeeën waren sterk tegen hem gekant. Toen in 4 v.Chr. de schriftgeleerden Judas en Mattias “hoorden dat de koning dreigde te bezwijken onder verdriet en ziekte, verkondigden zij aan hun volgelingen dat nu het moment gekomen was om Gods eer te wreken en alle beelden die in strijd met de wetten der vaderen waren opgericht neer te halen.” (Flavius Josephus, De Joodse Oorlog 1:649). Herodes had boven de grote poort van de tempel als versiering een gouden adelaar laten plaatsen. De beide schriftgeleerden zagen dit echter als een overtreding van het tweede gebod en spoorden daarom “hun volgelingen aan deze adelaar naar beneden te halen. Tegelijk legden zij hun uit dat deze actie weliswaar grote risico's met zich meebracht, maar dat het zeer eervol was te sterven voor de wetten der vaderen. Degenen die zo hun leven verloren, mochten de hoop koesteren op onsterfelijkheid en een eeuwigdurend geluksgevoel. Alleen de armen van geest, zonder kennis van de wijsheid, hingen aan het leven en verkozen de dood door ziekte boven een heldendood.” (De Joodse Oorlog 1:650).

Toen dan het gerucht de ronde deed dat Herodes stervende was, gingen de leerlingen tot actie over. “Midden op de dag, toen er veel mensen in de buurt van de tempel waren, lieten zij zich langs dikke, uit bies gevlochten touwen naar beneden zakken en begonnen zij de gouden adelaar met bijlen stuk te slaan. Het nieuws bereikte het hoofd van de tempelwacht, die daarop met een grote troepenmacht naar de plaats des onheils snelde. Hij liet ongeveer veertig van de jongens arresteren en naar de koning brengen. Herodes' eerste vraag was of zij het gewaagd zouden hebben de adelaar neer te halen. Op hun bevestigend antwoord vroeg hij vervolgens wie hun daartoe het bevel had gegeven. Zij antwoordden: ‘De wet der vaderen.’ Op zijn vraag waarom zij zo blijmoedig waren terwijl ze toch weldra ter dood gebracht zouden worden, was hun repliek: ‘Na onze dood zullen wij een nog groter geluk beleven.’ Hierop werd de koning zo kwaad dat hij zijn ziekte even vergat en zich naar een openbare bijeenkomst begaf. In een zeer uitvoerige toespraak noemde hij hen tempelschenners, die onder het voorwendsel te *ijveren voor de wet* veel gevaarlijker plannen voor ogen hadden. Hij vroeg om hun bestraffing op grond van heiligschennis. Omdat het volk bevreesd was voor vervolgingen op grote schaal, smeekte het hem alleen de aanstichters van de actie te straffen en degenen die op heterdaad waren betrapt, maar de anderen ongestraft te laten. De koning stemde met tegenzin toe. De jongens die zich van het dak hadden laten zakken, liet hij samen met de twee geleerden levend verbranden. De overige gearresteerden leverde hij over aan de beulshanden van zijn dienaren.” (De Joodse Oorlog 1:651–655).

Herodes' reactie kan moeilijk mild genoemd worden. Zoals gewoonlijk strafte hij ook deze tegenstand meedogenloos af. Maar na zijn dood zou dit muisje nog een staartje krijgen...

3.2 Naar het voorbeeld van Pinechas en Elia

Volgens Herodes werd de actie om de gouden adelaar boven de tempel neer te halen uitgevoerd “onder het voorwendsel te *ijveren voor de wet*” (De Joodse Oorlog 1:654). De term “ijveren voor

de wet” heeft een lange geschiedenis. Reeds in het Oude Testament wordt over “ijveren voor God” gesproken. In Numeri 25 wordt verhaald hoe Pinechas, toen Israël ontucht pleegde met de dochters van Moab, met een speer een Israëlitische man en een Midjanitische vrouw doorstak. God sprak daarop tot Mozes: “Pinechas, zoon van Eleazar, de zoon van de priester Aäron, heeft mijn toorn van de Israëlieten afgekeerd door met een *ijver* voor Mij onder hen te *ijveren*, zodat Ik de Israëlieten niet in mijn jaloezie verdelgd heb. Zeg daarom: Hierbij sluit Ik met hem mijn verbond van vrede dat hem en zijn nakomelingen voor altijd het priesterschap garandeert. Hij heeft immers voor zijn God *geijverd* en heeft voor de Israëlieten verzoening bewerkt.” (Numeri 25:11–13). In 1 Koningen 19 lezen we dat Elia voor Izebel vlucht en naar de Horeb reist. Op Gods vraag “Waarom bent u hier, Elia?” antwoordt hij: “Omdat ik mij met al mijn *ijver* ingezet heb voor de HEER, de God van de machten.” (1 Koningen 19:10, 14).

In de Joodse literatuur horen we de echo van de ijver van Pinechas en Elia. Zo lezen we in de Wijsheid van Jezus Sirach over Pinechas: “Pinechas, de zoon van Eleazar, is de derde geweest die roem verwierf, omdat hij *ijverde* voor de God van alles en voor zijn volk opkwam en met al zijn moed en geestdrift voor Israël verzoening tot stand bracht.” (Sirach 45:23). Over Elia wordt gezegd: “Toen stond Elia op, een profeet als een vuur, en zijn woord brandde als een fakkel. Hij bracht hongersnood over hen en door zijn *ijver* verminderde hij hun aantal.” (Sirach 48:1–2).

In 1 Makkabeeën is de term “ijveren voor God” vervangen door “ijveren voor de wet”. Nadat verhaald is hoe de priester Mattatias zich tegen de afgodsdienst keerde, vervolgt de schrijver van 1 Makkabeeën: “Zo toonde hij zijn *ijver* voor de wet evenals Pinechas dat gedaan had met betrekking tot Zimri, de zoon van Sallum” (1 Makkabeeën 2:26). Mattatias riep anderen op tot navolging: “Iedereen die zijn *ijver* voor de wet wil tonen en het opneemt voor het verbond, volg mij!” (1 Makkabeeën 2:27). Op zijn sterfbed wees Mattatias zijn zonen onder meer op het voorbeeld van Pinechas en Elia: “Geef nu, mijn zonen, jullie leven voor het verbond van onze voorvaders, om jullie *ijver* voor de wet te tonen. ... Pinechas, onze vader, heeft zijn *ijver* getoond en daarom ontving hij het priesterschap voor eeuwig. ... Elia heeft zijn *ijver* getoond voor de wet en daarom werd hij opgenomen in de hemel.” (1 Makkabeeën 2:50, 54, 58). De strijd van de Mattatias en zijn zonen had als inzet de bewaring van de geestelijke erfenis. De pogingen om Israël te helleniseren betekenden in feite dat Israël het verbond met God zou moeten prijsgeven. Naar het voorbeeld van Pinechas en Elia moesten Mattatias' zonen hun *ijver* voor de wet tonen.

Op dezelfde wijze als eens Pinechas en Elia en later Mattatias en zijn zonen wilden de beide schriftgeleerden Judas en Mattias en hun leerlingen hun *ijver* voor de wet tonen. Naar het voorbeeld van Pinechas was geweld daarbij een geoorloofd middel.

3.3 De onlusten na de dood van Herodes

Herodes had in zijn testament zijn zoon Archelaüs aangewezen om hem als koning op te volgen. Verder had hij zijn zoon Antipas tot tetrarch van Galilea en Perea benoemd, terwijl zijn zoon Philippus Trachonitis en de naburige districten toegewezen kreeg. In het testament was echter ook aangegeven dat deze beschikkingen door de keizer bekrachtigd moesten worden. Archelaüs was zich hiervan heel goed bewust en daarom nam hij in eerste instantie een welwillende houding tegenover het volk aan. Die houding hield echter niet lang stand.

Toen de zeven dagen van rouw om waren verzamelde zich 's avonds bij de tempel een grote menigte demonstranten. “Nu de publieke rouw voor de koning was afgelopen, begonnen ze over hun eigen lot te klagen. Zij hielden een rouwbijeenkomst ten behoeve van hen die door Herodes veroordeeld waren omdat zij de gouden adelaar boven de poort van de tempel omver hadden gehaald. Het was bepaald geen stille demonstratie. Er werd luidkeels gejammerd en gekrijsd, er klonken ingestudeerde treurliederen, de mensen sloegen zich op de borst en het rumoer was door de hele stad heen te horen. Zij betoogden, zo riepen zij, voor de mannen die op de brandstapel terechtgekomen waren omdat zij zich hadden ingezet voor hun wetten en voor de tempel. Zij riepen om vergeldingsmaatregelen tegen de gunstelingen van Herodes en zij eisten in het bijzonder het aftreden van de door hem benoemde hogepriester en de benoeming — door henzelf — van een man die blijk had gegeven van meer eerbied voor God en van meer integriteit.” (De Joodse Oorlog 2:5–7).

Archelaüs probeerde in eerste instantie “de demonstranten met zachtheid en zonder geweld te gebruiken tot bedaren te brengen en hij stuurde zijn adjudant op hen af om hen van verdere acties te doen afzien. Toen deze de tempel binnenkwam, werd hij nog voordat hij één woord had kunnen zeggen door de oproerkraaiers met een regen van stenen bekogeld en verjaagd. Diverse anderen, die het na hem probeerden, overkwam hetzelfde.” (De Joodse Oorlog 2:8–9). Nu was het binnenkort Pasen, waarbij er zoals gewoonlijk veel volk in de stad zou zijn. Archelaüs was bang dat het nu nog beperkte oproer dan tot een algehele opstand zou uitgroeien, temeer daar de leiders van de demonstratie zich in de tempel verzameld hadden om het volk op te stoken. Daarom besloot hij in te grijpen voor het te laat was. Hij zond “een tribuun met een cohort erop uit met het bevel de leiders van de actie met geweld te arresteren. De hele meute ontstak daarop in woede en bekogelde de soldaten met stenen. Er vielen zeer veel slachtoffers onder hen, ook de tribuun werd gewond en slaagde er maar net in te ontsnappen. Vervolgens gingen ze gewoon door met offeren, alsof er helemaal niets gebeurd was. Archelaüs realiseerde zich nu dat de meute alleen nog door bloedvergieten tot bedaren gebracht kon worden. Hij zette dus al zijn troepen in. ... Terwijl de offerhandelingen nog volop gaande waren, zetten deze troepen plotseling de aanval in. Er vielen ongeveer drieduizend doden, de rest van de menigte vluchtte de naburige bergen in.” (De Joodse Oorlog 2:11–13).

Nadat Archelaüs op deze wijze een dreigende opstand onderdrukt had, reisde hij af naar Rome om daar de koninklijke waardigheid in ontvangst te nemen. In die tijd arriveerde de procurator Sabinus, die met de financiën van de provincie Syrië belast was, in Jeruzalem. In Rome was het gerucht doorgedrongen dat Herodes het volk uitgebuit had door bovenmatig hoge belastingen te heffen. Het was de taak van Sabinus de belastinginkomsten van de herodiaanse familie te controleren en op het te veel beslag te leggen. Nu lieten rijke Joden hun geld en andere kostbaarheden in de schatkamers van de tempel opslaan. Ook een deel van de belastinggelden lag in de tempel. Sabinus wilde daarvan 400 talenten in beslag nemen. Hij stootte hierbij echter op de tegenstand van het volk. Dit was in groten getale naar Jeruzalem opgekomen, niet alleen vanwege het Pinksterfeest, maar ook om Sabinus in zijn voornemen te stuiten.

“In paniek over hun aantal en over hun fanatisme zond Sabinus de ene bode na de andere naar Varus met het dringende verzoek hem onmiddellijk hulp te sturen, omdat anders het hele legioen vermorzeld zou worden. Zelf besteeg hij de hoogste toren van de burcht; deze heette Phasaël, naar Herodes' broer, die door de Parthen was omgebracht. Vanuit deze hoge positie gaf hij zijn troepen het signaal voor de aanval. Zijn angst was zo groot, dat hij zelfs niet naar zijn eigen manschappen durfde af te dalen. De soldaten deden wat hun was opgedragen en ondernamen een stormaanval op de tempel. Een verbitterde strijd met de Joden was het gevolg. Zolang zij niet vanuit hoge posities werden beschoten, waren zij door hun militaire ervaring in het voordeel. Maar toen vele Joden boven op de zuilengangen klommen en hun speren van boven op hen wierpen, leden zij grote verliezen. Zij waren nauwelijks in staat zich tegelijkertijd te verdedigen tegen de schutters vanuit de hoogten en tegen de vijanden met wie zij man-tegen-man gevechten uitvochten.” (De Joodse Oorlog 2:45–48). De Romeinen konden pas de overwinning behalen toen ze de zuilengangen in brand staken. Sabinus nam de 400 talenten en trok zich met zijn soldaten in het koninklijk paleis terug, waar hij door de woedende Joden belegerd werd. “De Joden legden een dichte blokkade en deden stormaanvallen op de burcht. Tegelijkertijd schreeuwden zij naar de soldaten van Sabinus dat zij moesten vertrekken en de Joden niet moesten hinderen, nu zij na zovele jaren hun oude onafhankelijkheid herwonnen.” (De Joodse Oorlog 2:53).

“Intussen braken ook op vele andere plaatsen in het land rellen uit en velen zagen de kans schoon om een greep te doen naar de macht.” (De Joodse Oorlog 2:55). In Edom keerden tweeduizend goedbepapende veteranen zich tegen de aanhangers van Herodes. Ook in Galilea was er sprake van oproer. “In Sepphoris in Galilea bracht Judas - hij was een zoon van Hizkia, de roverhoofdman die ooit de streek onveilig maakte en door koning Herodes was bedwongen – een aanzienlijke troepenmacht op de been. Met geweld verschaftte hij zich toegang tot de koninklijke wapenkamers. Na zijn volgelingen te hebben bewapend viel hij anderen aan die net als hij uit waren op persoonlijke macht.” (De Joodse Oorlog 2:56). Deze Judas is beter bekend als Judas de Galileeër. In De Joodse Oudheden geeft Josephus expliciet aan dat Judas naar de koningsheerschappij streefde. Als zijn vader Hizkia uit het geslacht van David stamde, zoals Martin Hengel waarschijnlijk acht, dan

hoeft ons dat ook niet te verwonderen. Als nakomeling van David was Judas een potentiële troonpretendent. Na Herodes' dood greep hij de kans waar hij zo lang op gewacht had.

Maar niet alleen Judas de Galileeër had zijn roverbenden. “In Perea meende Simon, een slaaf van de koning, dat zijn knappe uiterlijk en rijzige gestalte hem de uitgelezen persoon maakten voor de kroon. Hij trok met een bende rovers door het land en stak het koninklijk paleis in Jericho en vele andere dure landhuizen in brand. Zo verkreeg hij uit de vlammenzee een gemakkelijke buit.” (De Joodse Oorlog 2:57). Simon werd echter door een leger onder leiding van Gratus, de commandant van de koninklijke infanterie, de voet dwars gezet. “Toen hij probeerde te ontkomen, werd zijn hoofd door een dodelijke slag van opzij van zijn lichaam gescheiden.” (De Joodse Oorlog 2:59).

“Zelfs een schaapherder, Athrongaeus, genaamd, had toen de euvele moed een gooi te doen naar de heerschappij. Hij baseerde zijn aanspraken op zijn lichaamskracht en grote doodsverachting, en op zijn vier broers die niet voor hem onderdeden. Ieder van hen plaatste hij aan het hoofd van een gewapende bende; hij gebruikte hen als veldheren en satrapen op zijn plundertochten. Zelf hield hij zich als koning met zaken van grotere importantie bezig. Hij zette zich toen een diadeem op het hoofd, maar bleef nog geruime tijd samen met zijn broers het land afstropen. Hun voornaamste doel was het doden van Romeinen en soldaten van de koning, maar ook Joden die iets waardevols bij zich droegen werden niet gespaard wanneer zij hun in handen vielen.” (De Joodse Oorlog 5:60–62).

Uiteindelijk kwam Varus, de landvoogd van Syrië, met zijn legers om de orde te herstellen. Sepphoris werd in brand gestoken en de inwoners tot slaaf gemaakt. Ook Emmaüs werd in de as gelegd. Jeruzalem gaf zich zonder slag of stoot over. De broers van Athrongaeus wisten zich echter nog geruime te handhaven. Ook Judas de Galileeër wist uit handen van Varus te blijven. Was hem dat niet gelukt, dan zou hem waarschijnlijk hetzelfde lot ten deel zijn gevallen als de voornaamste opstandelingen in Jeruzalem. “Degenen van wie kon worden vastgesteld dat ze slechts een geringe rol in de opstand hadden gespeeld, werden gevangengezet, de hoofdschuldigen, ongeveer tweeduizend man, werden gekruisigd.” (De Joodse Oorlog 2:75).

Kenmerkend voor deze opstanden was, dat ze ongecoördineerd verliepen. De Romeinen kregen te maken met los opererende groepen. Van een gemeenschappelijk optreden was geen sprake. Dat zou echter veranderen. Toen tien jaar later Archelaüs in ongenade viel en Judea een Romeinse provincie werd, gaf dit de stoot tot het oprichten van de zelotische beweging met een eigen, gemeenschappelijke ideologie.

3.4 Het ontstaan van de Zeloten

In 6 n.Chr. werd Archelaüs door Augustus afgezet, omdat hij het volk uitzoog door bovenmatig hoge belastingen te heffen. Judea werd nu een Romeinse provincie met Coponius als procurator. Quirinius, de landvoogd van Syrië, had van Augustus de opdracht gekregen het vermogen van Archelaüs in beslag te nemen en met het oog op de belastingheffing het vermogen van de Judeeërs te taxeren. Om dat laatste te realiseren werd een inschrijving georganiseerd. Hiertegen rees veel verzet. De vraag die we moeten stellen is: Waarom rees er zoveel verzet tegen deze inschrijving?

Ook in de nadagen van Herodes had er op last van Augustus een inschrijving plaatsgevonden. Quirinius was toen nog geen landvoogd van Syrië. Lucas 2:2 moet dan ook als volgt vertaald worden: “Deze inschrijving vond plaats *voordat* Quirinius landvoogd van Syrië was.”¹ De inschrijving in Herodes' tijd was nog gebaseerd op het traditionele Joodse belastingstelsel. Bij die inschrijving speelden de Joodse geslachtsregisters een grote rol: “Allen gingen op weg om zich te laten inschrijven, ieder in zijn eigen stad. Zo ook Jozef; hij ging van de stad Nazareth in Galilea naar Judea, naar de stad van David, Bethlehem genaamd, omdat hij uit het huis van David stamde, om zich te laten inschrijven” (Lucas 2:3–5a). Tegen deze inschrijving rees geen verzet, want Lucas meldt: “Allen gingen op weg om zich te laten inschrijven”.

Toen Archelaüs in 6 n.Chr. van het toneel verdwenen was, braken de Romeinen echter met het traditionele Joodse belastingstelsel en voerden in Judea hun eigen belastingstelsel in. Het Romeinse belastingstelsel kende drie algemene belastingen, namelijk een grondbelasting, een tolbelasting

¹ [Canisiusvertaling](#): “Deze volkstelling had plaats, eer Quirinius landvoogd van Syrië was.”

[Huub Oosterhuis](#): “Deze volkstelling vond plaats voordat Quirinius landvoogd van Syrië was.”

en een hoofdelijke belasting. Het was de hoofdelijke belasting die voor problemen zorgde. Deze hoofdelijke belasting bestond weer uit twee delen, namelijk de eigenlijke hoofdelijke belasting, die een vast bedrag per mannelijke inwoner bedroeg, en een vermogensbelasting. In eerste instantie bleek vooral de vermogensbelasting een steen des aanstoots. Elke Jood moest eerst zelf aangeven hoe groot zijn vermogen was, vervolgens werd deze aangifte gecontroleerd, waarna de belastingaanslag vastgesteld werd. De Joden waren een dergelijke procedure niet gewend en wilden er daarom in eerste instantie ook niets van weten. Maar de hogepriester Joazar raadde het volk aan zich niet tegen de Romeinse maatregelen te verzetten. Daarop verleenden de Joden hun medewerking aan de taxatie van hun vermogen.

Meer problemen leverde de vaste hoofdelijke belasting op. Eigenlijk kenden de Israëlieten al een dergelijke belasting. Iedere mannelijke Israëliet van twintig jaar of ouder moest jaarlijks een halve sikkil ofwel twee drachmen als tempelbelasting betalen. Zie Exodus 30:11–16, Exodus 38:25–26, 2 Kronieken 24:6–9 en Mattheus 17:24–27. Deze hoofdelijke belasting betaalden ze niet aan een aardse koning, maar aan God als hun hemelse Koning. Door het betalen van deze belasting erkenden de Israëlieten God als hun Heer.

Toen de Romeinen de vaste hoofdelijke belasting van één denarie invoerden, zagen Judas de Galileeër en de Farizeeër Sadok hierin een aantasting van Gods rechten. Door een denarie aan de keizer te betalen zouden de Israëlieten naast God ook de keizer als heerser erkennen. Daar kwam nog bij dat keizer Augustus door zijn tijdgenoten als een god beschouwd werd. Voor Judas was de zaak duidelijk. Niemand kan twee heren dienen. Men kon niet tegelijk aan Jahweh een didrachme en aan Augustus een denarie betalen. Daarom zette Judas de inwoners van Judea tot opstand aan. “Hij noemde hen lafaards als zij ermee instemden belasting te betalen aan de Romeinen en als zij naast God ook stervelingen als hun meesters erkenden. Deze man was een schriftgeleerde, die een eigen sekte stichtte, waarvan de ideeën in niets leken op die van de andere Joodse sekten.” (De Joodse Oorlog 2:118). De leden van deze sekte noemden zichzelf Zeloten, d.w.z. ijveraars. Zij wilden hun ijver voor God tonen zoals Pinechas en Elia dat gedaan hadden. Evenals Pinechas schuwden zij daarbij het gebruik van geweld niet.

De ideologie van de Zeloten kan in het kort als volgt samengevat worden:

1. Alleen God mag als heerser worden erkend en dus de keizer niet.
2. Het is niet geoorloofd de keizer belasting te betalen.
3. Het Joodse volk moet vrij zijn van vreemde overheersing.
4. Voorwaarde voor het reddend ingrijpen van God is dat het volk eerst zelf de vrijheidsstrijd ter hand neemt.

Afgezien van deze punten kwam de leer van Zeloten geheel overeen met die van de Farizeeën. Zo is in Masada, het laatste bolwerk van de Zeloten, een ritueel bad gevonden dat geheel volgens de rabbijnse voorschriften gebouwd was. Deze overeenkomst met de Farizeeën hoeft ons niet te verwonderen. De Farizeeër Sadok was immers medeoprichter van de zelotische beweging.

De Zeloten waren bereid veel te doorstaan voor hun principes: “ze zijn bezeten van een onbedwingbare drang naar vrijheid en ze accepteren alleen God als hun leider en meester. Ze zien er niet tegen op de dood in allerlei gedaanten te trotseren en verwanten en vrienden bloot te stellen aan vergeldingsacties, zolang ze hun weigering om ook maar iemand hun meester te noemen daarmee maar gestand kunnen doen. Aangezien de meeste mensen met eigen ogen hebben gezien hoe volstrekt onbuigzaam ze op dat punt zijn, ga ik er niet verder op in. Niet dat ik bang ben dat wat ik ook maar over hen zou kunnen zeggen niet geloofd zal worden, integendeel, ik vrees eerder dat elke uiteenzetting daarover tekortschiet als het erom gaat adequaat weer te geven hoezeer zij er absoluut niets om geven smartelijk lijden te moeten ondergaan.” (Josephus, Joodse Oudheden 18:23–24).

Hoewel Josephus dit verzwijgt, is het duidelijk dat de ideologie van de Zeloten een eschatologische spits had. Zo kan punt 1 (alleen God als heerser erkennen) een tekst als Zacharia 14:9 als achtergrond hebben: “Jahweh zal koning zijn over het gehele land: op die dag zal Jahweh de enige zijn en zijn naam de enige Naam.”

De oproep van Judas de Galileeër om in opstand te komen vond weerklank bij de mensen: “hij kreeg veel mensen in beweging” (Handelingen 5:37b). Toch liep de opstand van 6 n.Chr. op een mislukking uit. En deze keer bracht Judas het er niet levend af: “maar ook hij vond de dood, en zijn aanhang werd uit elkaar geslagen” (Handelingen 5:37c). Maar hoewel Judas gedood werd, bleef zijn bevrijdingstheologie voortleven. De zelotische beweging ging noodgedwongen ondergronds totdat de tijd rijp was voor een nieuwe opstand.

4 Jezus en de Zeloten

Uit de eerste twintig jaar na de oprichting van de zelotische beweging in 6 n.Chr. is ons zo goed als niets bekend. Dat wordt anders als Jezus Christus op het toneel verschijnt. Hoe heeft Hij Zich tijdens zijn drie jaar durende predikarheid opgesteld ten opzichte van de zelotische idealen?

Uit de “evangelieën” blijkt dat Jezus Zich vooral met de Farizeeën heeft geconfronteerd. Verhoudingsgewijs krijgen de Zeloten veel minder aandacht. Dat zal wel samenhangen met het karakter van de zelotische beweging. Men kon immers van de Zeloten moeilijk verwachten dat zij, zoals Jezus, openlijk voor hun idealen zouden uitkomen en deze bijvoorbeeld in de tempel zouden bekendmaken (vergelijk Mattheus 26:55). Dat neemt niet weg dat Jezus Zich wel degelijk met de zelotische idealen heeft geconfronteerd. Hij zal zeker van hun ideeën op de hoogte geweest zijn. Onder Jezus' leerlingen bevond zich namelijk een voormalig Zeloot: “Simon de Zeloot” (Handelingen 1:13).

4.1 Een poging om Jezus tot koning te kronen

De eerste ons bekende confrontatie van Jezus met het zelowisme vond plaats in Galilea. Jezus sprak tot de verzamelde menigte “over het koninkrijk van God en maakte gezond wie genezing nodig had” (Lucas 9:11). Het werd laat. Tijd om te eten.

“Jullie moeten hun te eten geven”, sprak Jezus tot zijn leerlingen (Lucas 9:13). Het leek wel of de geschiedenis zich herhaalde. “Elisa zei: ‘Geef de mannen maar te eten.’ Zijn dienaar antwoordde: ‘Hoe kan ik dat nu voorzetten aan honderd man?’ Maar hij herhaalde: ‘Geef het de mannen te eten. Want zo spreekt Jahweh: “Zij zullen eten en overhouden.”’ Nu zette hij het de mannen voor. Zij aten en hielden nog over” (2 Koningen 4:42–44).

Nu geen honderd man, maar vijfduizend. Zij aten en hielden nog over. De menigte werd enthousiast door dit wonder. Zou Jezus, die zo'n indrukwekkend teken gedaan had, niet de verwachte Messias zijn? De conclusie lag voor de hand: “Dit is ongetwijfeld de profeet die in de wereld komen zou.” (Johannes 6:14). De menigte (h)erkende in Jezus de Messias. Ze wilden nu hun woorden in daden omzetten. Jezus zou tot Koning gekroond worden. Hij zou het volk van de Romeinen verlossen. Maar Jezus... Jezus trok Zich terug in het gebergte. Alleen.

De volgende dag is Jezus in Kafarnaüm, in de synagoge (Johannes 6:59). De menigte is er ook. Het brood van de wonderbare spijziging smaakt naar meer (Johannes 6:26). Wie honger heeft en zich verzadigt krijgt opnieuw honger. Jezus roept daarom de menigte op om zich in te spannen voor de spijs die niet vergaat (Johannes 6:27). Wie daarvan eet zal nooit meer honger krijgen (Johannes 6:34). Jezus is de Mensenzoon, aan wie alles onderworpen is (Daniël 7:13–14). Hij zal hun dit levensbrood geven. Maar dan moeten de mensen wel geloven in Hem als de van God gezonde (Johannes 6:29).

De menigte wil wel geloven, maar wil eerst een teken zien. Eerst zien en dan geloven. Jezus moet brood uit de hemel laten regenen. De menigte wil een herhaling van de manna-regen, een herhaling van de exodus (Johannes 6:31). Jezus is echter niet gekomen om een herhaling, maar om de vervulling van de exodus te brengen (Mattheüs 2:15). “Christus vecht hier dus tegen een trek, die we telkens en telkens in de joodse apocalyptiek opmerken: men verwacht wel een heilstijd, maar die zal een geglorifieerde imitatie zijn van de oude heilstijd in de woestijn. Daarom is men met een nieuw manna-wonder tevreden” (C. van der Waal, *De vervulde Thorah*, p. 270).

We vinden hier een van de motieven van Jezus voor zijn weigering om Zich tot koning te laten kronen. Hij is niet gekomen om te herhalen, maar om te vervullen. Sterker nog, Hij is Zelf de Vervulling. Jezus is het ware brood uit de hemel, dat aan de wereld het leven geeft (Johannes 6:32–35). Meer dan het manna is hier. Jezus zal wie in Hem gelooft opwekken op de jongste dag en hem

het leven van de toekomstige eeuw geven (Johannes 6:40). Wie in Jezus gelooft, heeft het eeuwige leven (Johannes 6:47). Jezus is het brood dat uit de hemel neergedaald is. Het brood dat Hij geeft is Zijn eigen lichaam voor het leven der wereld (Johannes 6:51). Jezus offert Zichzelf op om aan Zijn volk het leven te geven. Dit is het brood, dat uit de hemel nedergedaald is; niet zoals de vaders gegeten hebben en gestorven zijn; wie dit brood eet, zal in eeuwigheid leven (Johannes 6:58). Niet alleen “de Joden” stoten Zich aan Jezus' woord, dat Hij het brood is dat uit de hemel is neergedaald. Ook de bredere kring van Jezus' leerlingen heeft hier grote moeite mee. “Deze rede is hard” (Johannes 6:60). Over de Knecht van Jahweh schreef Jesaja: “hij had gestalte noch luister, dat wij hem zouden hebben aangezien, noch gedaante, dat wij hem zouden hebben begeerd” (Jesaja 53:2). De discipelen staren zich blind op wat voor ogen is. Is dit de Menszoon aan wie alles onderworpen is? Daarom vraagt Jezus: “Neemt gij daar aanstoot aan? Als gij dan de Menszoon ziet opstijgen naar waar Hij vroeger was...” (Johannes 6:61, 62). Zouden ze dan wel geloven? Zijn discipelen moeten echter niet letten op wat voor ogen is (“vlees”), maar op de levendmakende Geest. Die Geest is present in Jezus' woorden, want die zijn vol van Geest en leven (Johannes 6:63).

Veel van Jezus' discipelen kunnen met zo'n Messias niet uit de voeten. Ze gaan op zoek naar een andere Rabbi (Johannes 6:66, vergelijk 67, 68). De twaalf spreken echter bij monde van Petrus hun geloof in Jezus uit (Johannes 6:68). En de kerk heeft een loflied gemaakt op deze Messias:

Hij die bestond in de gestalte van God
heeft er zich niet aan willen vastklampen gelijk aan God te zijn.
Hij heeft zichzelf ontledigd
en de gestalte van een slaaf aangenomen.
Hij is aan de mensen gelijk geworden.
En als mens verschenen heeft hij zich vernederd;
Hij werd gehoorzaam tot de dood,
de dood aan een kruis.
Daarom ook heeft God Hem hoog verheven
en Hem de Naam verleend die boven alle namen staat,
opdat in de Naam van Jezus iedere knie zich zou buigen,
in de hemel, op aarde en onder de aarde,
en iedere tong zou belijden tot eer van God, de Vader:
de Heer, dat is Jezus Christus.
(Filippenzen 2:6–11).

Jezus is God. Hij was uit de hemel neergedaald. Als er iemand was die recht had op de kroon, dan was Hij het toch wel. Toch heeft Jezus de kroon die de Galileeërs hem aanboden afgewezen. Jezus wilde Zich de kroon niet toe-eigenen. Hij was geen “rover”. Alleen uit de hand van de Vader wilde Hij de kroon in ontvangst nemen (Johannes 5:41). Daartoe moest Hij de lijdensbeker die de Vader Hem gaf tot op de bodem leegdrinken. En toen heeft God Hem ook boven alles en iedereen verhoogd. En zo, in deze weg, brengt Jezus de verlossing, de vervulling van het Pascha:

Deze is het, die ons uitrukte
uit slavernij naar vrijheid,
uit duisternis naar licht,
uit dood naar leven
(Melito van Sardes, *Over het Pascha* 68).

4.2 De goede Herder

Een half jaar later. Loofhuttenfeest in Jeruzalem. Jezus openbaart zich als het Water des levens (Johannes 7:37–39) en als het Licht der wereld (Johannes 8:12). Als teken van dit laatste geneest Jezus een blindgeborene (Johannes 9:1–7). Het gevolg van deze genezing op Sabbat is, dat de Farizeeën met het teken worden geconfronteerd. Dit teken spreekt echter niet alleen voor zichzelf,

het spreekt ook zelf: “Nog nooit heeft men gehoord dat een mens de ogen heeft geopend van iemand die als blinde geboren was. Als die man niet van God kwam, had Hij dat nooit gekund.” (Johannes 9:32–33). De Farizeeën verwerpen echter het teken en excommuniceren de blindgeborene (Johannes 9:34, vergelijk vers 22). Jezus ontfermt Zich over hem en spreekt bij deze gelegenheid de volgende woorden:

Een duidelijke scheiding ben Ik in deze wereld komen brengen:
de niet-zienden zullen zien,
en de zienden zullen blind worden.
(Johannes 9:39).

Jezus heeft de blindgeborene de ogen geopend voor het feit, dat Hij de Messias is. De Farizeeën zijn daar echter blind voor. Ze zien in Jezus een verleider (Mattheus 27:63) die het volk tot afval beweegt. Er zijn immers al eerder valse messiasen geweest. Jezus wordt door de Farizeeën op een lijn gesteld met Theudas en Judas de Galileeër (Handelingen 5:36–37).

Tegen deze gedachtegang verdedigt Jezus zich in Johannes 10. In het Oude Testament is meermalen sprake van God als Herder. In Genesis 49:24 zegt Jakob dat Jozef de overwinning behaalt “door de hulp van Jakobs Machtige, door Hem die zijn herder heet, Israëls Rots”. Psalm 80:2 grijpt daarop terug: “Hoor ons aan, U die Israël weidt, U die Jozef voorgaat als een herder zijn kudde”. Israël is Gods volk, de schapen die Hij weidt (Psalm 74:1, 79:13, 95:7, 100:3). Behalve van God als Herder is er in het Oude Testament ook sprake van menselijke herders. God sprak tot David: “U zult mijn volk Israël weiden; u bent diegene die over Israël zal heersen” (2 Samuël 5:2). Herder is dus aanduiding voor een vorst, een heerser. David weidde Israël “met een zuiver hart, en hij leidde hen met bekwame hand” (Psalm 78:72). Dat kan niet van alle herders gezegd worden. In Jeremia 23 en Ezechiël 34 bedreigt God de herders van Israël, die alleen maar op eigen voordeel uit zijn en er de oorzaak van zijn dat het volk in ballingschap gaat. Daarom zal God een eind maken aan hun herderschap en Zelf naar Zijn schapen omzien. “Als een herder zal Hij zijn kudde weiden” (Jesaja 40:11). “Hij die het volk van Israël verstrooid heeft, brengt het ook weer bijeen. Hij hoedt het zoals een herder zijn kudde.” (Jeremia 31:10). In plaats van vele herders stelt God nu één herder over zijn kudde aan: “mijn dienaar David” (Ezechiël 34:23).

In Johannes 10:1–5 is Jezus de Herder, die door de deur de schaapskooi (= de Joodse gemeenschap in het beloofde land) binnenkomt. De deurwachter (= Johannes de Doper) doet voor hem open. Jezus is niet zoals de dieven en de rovers, die niet via de deur de schaapskooi binnengaan. Met de dieven en de rovers doelt Jezus op de valse messiasen, zoals Theudas en Judas de Galileeër. Bij Flavius Josefus is “rovers” de aanduiding voor de zelotische beweging. Jezus' schapen horen naar Zijn stem en volgen Hem. Jezus heeft in tegenstelling tot andere messiaspretendenten recht op de titel “Herder”.

In Johannes 10:7–10 verschuift het beeld enigszins. De betekenis is echter hetzelfde. Alle messiaspretendenten die vóór Jezus gekomen zijn, zijn dieven en rovers. Maar de schapen hebben naar hen niet geluisterd. Jezus vergelijkt Zich nu niet met een herder, maar met de deur van de schaapskooi. Jezus is de Deur van de schaapskooi, d.w.z. Hij beslist wie tot de gemeente behoren en wie niet. Wie door Hem binnenkomt zal gered worden. Jezus geeft zijn schapen leven en overvloed. Dit in tegenstelling tot zelotische messiaspretendenten, die dood en verderf brengen.

In Johannes 11:10–16 is Jezus weer de Herder. Hij is de goede Herder en vormt een tegenstelling met de huurling. De huurling heeft geen hart voor de schapen, omdat die hem niet toebehoren. Met deze huurlingen worden de leidinggevende Farizeeën aangeduid. De rol van de dief en de rover is nu overgenomen door de wolf. Die rooft de schapen en jaagt ze uiteen (vergelijk Handelingen 5:36–37). De huurling treedt daar echter niet tegenop, maar laat de schapen in de steek. Jezus verwijt de Farizeese leiders, dat zij de Zeloten maar hun gang laten gaan. Kennelijk was angst daarbij hun voornaamste drijfveer. Uit de latere geschiedenis blijkt wel dat de Zeloten korte metten maakten met hun tegenstanders.

Jezus is echter de goede Herder. Hij kent zijn schapen en de schapen kennen Hem. Hij zet daarom Zijn leven in voor Zijn schapen. Maar niet alleen Joodse (Judeese) schapen behoren tot Jezus' kudde. In Ezechiël 37:15–28 kondigt God de hereniging van Israël en Juda aan. “Zo spreekt de Heer

Jahweh: Ik haal de Israëlieten weg uit de volken waar ze heengebracht zijn; uit alle richtingen breng Ik hen samen en Ik leid ze naar hun eigen grond. En daar, op de bergen van Israël, maak Ik één volk van hen: één koning zal heersen over hen allen. Niet langer zullen het twee volken zijn, over twee rijken verdeeld. ... En mijn dienaar David zal koning over hen zijn: één herder voor hen allen.” (Ezechiël 37:21–22, 24). Jezus zal niet alleen sterven voor het volk in het beloofde land, “maar ook om de kinderen van God die verstrooid zijn, te verzamelen en tot eenheid te brengen” (Johannes 11:52). “Zo wordt het: één kudde met één herder” (Johannes 10:16).

Jezus' woorden brengen verdeeldheid onder de Farizeeën (Johannes 10:19). Op het Chanoekafeest (Johannes 10:22) willen ze een einde aan alle onzekerheid maken: “Als U de Messias bent, zeg het ons dan ronduit” (Johannes 10:24). Jezus verwijt hun echter hun ongeloof. Zij horen niet naar zijn stem, omdat zij niet tot zijn kudde behoren: “Mijn schapen luisteren naar mijn stem” (Johannes 10:27). Jezus grijpt hiermee terug op zijn woorden die Hij op het Loofhuttenfeest tot de Farizeeën sprak (Johannes 10:4, 5, 8). We moeten hierbij bedenken, dat het Chanoekafeest herinnerde aan de gewapende strijd van de Makkabeeën tegen de Syriërs. Vandaar uit naar de strijd van de Zeloten tegen de Romeinen is maar een kleine stap. Door deze woorden confronteert Jezus Zich met de zelotische messiaspretendenten.

Jezus zegt verder dat niemand zijn schapen uit zijn hand zal roven (Johannes 10:28). In Johannes 10:12 is het de wolf, die de schapen rooft. Daarmee wordt de verleiding van de kant van de zelotische beweging aangeduid. De Farizeeën stellen zich daar onvoldoende tegen te weer. Zij laten zich de schapen ontroven. Dat zal Jezus niet overkomen: “niemand zal ze aan mijn hand ontrukken. Want mijn Vader die ze Mij gegeven heeft, is groter dan allen; niemand kan iets ontrukken aan de hand van Mijn Vader! Ik en de Vader, Wij zijn één.” (Johannes 10:28b–30). Deze uitspraak brengt de Farizeeën er toe om stenen op te nemen om Jezus daarmee te stenigen. Jezus' verweer eindigt met: “zodat u eindelijk en voorgoed gaat erkennen dat de Vader in Mij is en Ik in de Vader ben” (Johannes 10:38) en is aanleiding voor hernieuwde pogingen om Jezus te doden. De Farizeeën blijven blind. Zij verwerpen Jezus' herderschap. Voor Jezus was dat geen verrassing. Al eerder sprak Hij tot hen: “Want hoewel Ik gekomen ben namens mijn Vader erkent u Mij niet; maar komt er iemand op eigen gezag, dan zult u die wel aanvaarden.” (Johannes 5:43). De Farizeeën kiezen tegen Jezus en voor de zelotische beweging.

4.3 Omkeren of omkomen

In Lucas 9:51 wordt meegedeeld, dat Jezus weer op weg ging naar Jeruzalem. Op het Loofhuttenfeest en op het Chanoekafeest liep de spanning tussen Jezus en de Farizeeën soms hoog op. Jezus wist echter uit hun handen te blijven. Ditmaal gaat Jezus echter naar Jeruzalem om daar te sterven en ... op te staan.

Lucas vertelt dat tijdens deze reis enigen tot Jezus komen met het bericht over de Galileeërs, “van wie Pilatus het bloed met dat van hun offerdieren had vermengd” (Lucas 13:1). De onuitgesproken vraag van deze Jeruzalemmers is: “Waren deze Galileeërs grotere zondaars dan alle andere Galileeërs?”

Deze Galileeërs waren vermoedelijk Zeloten. “Het is mogelijk zo geweest, dat het offeren van deze Galileeërs hen helpen moest tot in de tempel te geraken, van waaruit de poging om de macht te grijpen moest worden ondernomen. Pilatus, die zijn spionnen had, zal van dit plan gehoord hebben en de Galileeërs, toen ze met hun offerdieren naar de tempel opgingen, hebben laten neerslaan.” (K. Bornhäuser, *Studien zum Sondergut des Lukas*, p.95).

Jezus wijst de gedachten van de Jeruzalemmers af. “Geen sprake van. Maar als u zich niet omkeert, zult u allemaal, net als zij, omkomen” (Lucas 13:3). Jezus waarschuwt de Jeruzalemmers, dat als ze doorgaan op de verkeerde weg van het zelotisme ze net zo zullen omkomen. Dan zullen ze ook door de Romeinen worden neergeslagen.

Jezus herinnert dan aan een ander voorval. Enige tijd geleden zijn 18 mensen gedood, toen de toren van Siloam op hen viel. Ook hierbij zullen we aan een poging tot opstand hebben te denken. De opstandelingen zullen zich in een toren verschanst hebben. Om hieraan het hoofd te bieden zal Pilatus opdracht hebben gegeven om met een stormram de toren te vernielen. Ook hier geldt: “Geen sprake van. Maar als u zich niet omkeert, zult u allemaal, net als zij, omkomen” (Lucas

13:5). Als de Jeruzalemmers de weg van het zelotisme niet verlaten, zullen ze straks onder de verdedigingstorens van Jeruzalem verpletterd worden.

In Mattheus 26:52 zegt Jezus tot Petrus: “allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen”. Daarmee wijst Jezus het overheidszwaard niet af, maar keert Hij Zich tegen het op gewelddadige wijze oprichten van het Koninkrijk Gods. Wie dat wel doen zullen zelf op gewelddadige wijze omkomen. Dat is de boodschap van Jezus in Lucas 13:1–5. “Zo hoort onze geschiedenis in de rij van ook vandaag nog belangrijke woorden en daden van Jezus, door welke Hij Zijn gemeente voor de verzoeking zich met machtsmiddelen van deze wereld door te zetten met diepe ernst en grote liefde waarschuwt” (K. Bornhäuser, a.w., p. 102).

4.4 Wel of geen belasting betalen?

Ook in Mattheus 22:15–22 zet Jezus zich af tegen het zelotische gedachtegoed. Romeinse munten hadden een afbeelding en een opschrift van de keizer. Op de denarie uit Mattheus 22 bevond zich een afbeelding van keizer Tiberius met het opschrift: “Tiberius Caesar, zoon van de goddelijke Augustus”. De Zeloten waren fel gekant tegen het gebruik van dergelijke munten. Men zag hierin een overtreding van het tweede gebod, dat het gebruik van beelden verbood. Het opschrift zal hen in deze mening gesterkt hebben.

Voor de Zeloten was het betalen van belasting aan de keizer niet te combineren met het dienen van God. Jezus verwierp echter het dilemma God eren of de keizer belasting betalen. “Geef dan aan de keizer wat van de keizer is en aan God wat van God is.” (Mattheus 22:21). De keizer moet gegeven worden wat hem toekomt: belasting, gehoorzaamheid en eerbied, maar alleen aan God mag goddelijke eer worden gegeven. “Vrees God, eer de koning” zou Petrus later schrijven (1 Petrus 2:17). De Zeloten waren echter van mening dat God vrezen en de keizer eren niet samen kon gaan.

4.5 Barabbas

In het proces tegen Jezus ontmoeten we de figuur van Barabbas. Hij “was in de gevangenis gezet wegens een oproer in de stad en wegens doodslag” (Lucas 23:19). Johannes noemt hem een “rover” (Johannes 18:40). Daarmee bedoelt hij geen dief, maar een vrijheidsstrijder. We zouden tegenwoordig zeggen: een terrorist.

De Codex Coridethianus uit de negende eeuw leest in Mattheus 27:16–17 niet “Bar Abban” (Barabbas), maar “Iesous Bar Rabban”. Deze lezing is om twee redenen opmerkelijk. In de eerste plaats omdat Barabbas ook Jezus heet. Origenes, die in de derde eeuw leefde, vermeldt deze lezing al. Omdat Barabbas ook Jezus heet, duidt Pilatus in Mattheus 27:17, 22 de andere Jezus ter onderscheiding aan als “Jezus die Messias genoemd wordt”. In de tweede plaats is de lezing opmerkelijk, omdat deze aanduidt dat Barabbas uit de kring van de rabbi's stamde. De lezing Bar Rabban wordt bevestigd door het evangelie naar de Hebreëen: “zoon van één van hun wetgeleerden”. Een twintigtal latere handschriften van Mattheus hebben in de kantlijn een commentaar waarin wordt gezegd, dat Barabbas “zoon van de leraar” betekent. Dat Barabbas uit de kring van de wetgeleerden stamde wijst erop dat Barabbas niet zomaar een terrorist was. Hij handelde uit religieuze motieven.

De combinatie van oproer, doodslag, rover en wetgeleerde maakt het bijna 100% zeker dat Barabbas tot de kring van de Zeloten behoorde.

5 Jezus over de verwoesting van Jeruzalem

5.1 Geen steen op de andere

Het is vlak voor Pasen. Jezus leert openlijk in de tempel. Hij vergelijkt de leiders van het volk met misdadige wijnbouwers (Marcus 12:1–12). Zij proberen Hem met strikvrAGEN te vangen (Marcus 12:13–34). De spanning is voelbaar aanwezig. Als Jezus de tempel verlaat, wijst een van zijn leerlingen Hem op de gebouwen van de tempel: “Meester, kijk toch eens wat een stenen en wat een

gebouwen" (Marcus 13:1). Maar Jezus antwoordt: "Zie je die grote gebouwen? Er zal hier geen steen op de andere blijven: alles wordt neergehaald" (Marcus 13:2; vergelijk Lucas 19:44).

Wanneer Jezus en zijn leerlingen zijn aangekomen bij hun overnachtingsplaats met uitzicht op de tempel, vragen Petrus, Jakobus, Johannes en Andreas Jezus om nadere informatie: "Zeg ons wanneer dat zal gebeuren, en wat het teken is dat dat alles in vervulling gaat" (Marcus 13:4). Met "dat alles" wordt bedoeld: de tempelverwoesting en alles wat daarmee samenhangt. Mattheus geeft de vraag als volgt weer: "Zeg ons wanneer dat zal gebeuren en wat het teken is van uw komst en van de voleinding van de eeuw?" (Mattheüs 24:3). Een vergelijking leert dat met "uw komst" en "de voleinding van de eeuw" hetzelfde bedoeld wordt als het in vervulling gaan van "dat alles". De formulering bij Mattheus laat zien hoe de leerlingen de tempelverwoesting interpreteren.

Wat bedoelen de leerlingen met "uw komst"? Vlak voor de intocht in Jeruzalem had Jezus zijn leerlingen een gelijkenis verteld (Lucas 19:11–27). Het raamwerk van deze gelijkenis is vermoedelijk geleverd door de gebeurtenissen na de dood van Herodes de Grote (4 v.Chr.). Herodes' zoon Archelaüs ging toen naar Rome om het koningschap over Judea te ontvangen en dan terug te keren. Zijn landgenoten stuurden echter een gezantschap naar Rome met de boodschap dat ze hem niet als koning wilden. Zo vergaat het Jezus ook: Een man van hoge geboorte (Jezus) gaat op reis naar een ver land om het koningschap te verkrijgen (hemelvaart) en dan terug te keren (Lucas 19:12). Hij roept zijn dienaars (de leerlingen) met de opdracht tijdens zijn afwezigheid zaken te doen (het evangelie te prediken). Zijn landgenoten evenwel haten hem en sturen hem een gezantschap achterna met de boodschap: "Wij willen deze man niet als koning" (De leiders van het volk weigeren Jezus als koning te erkennen). Na het koningschap verkregen te hebben, keert de man terug en houdt afrekening met zijn dienaren om te zien wat ze met zijn geld gedaan hebben (Lucas 19:15–26). Maar ook met zijn vijanden houdt de koning afrekening: "En breng me nu die vijanden hier die mij niet als koning wilden, en steek hen voor mijn ogen neer" (Lucas 19:27). Uit de woorden "uw komst" blijkt dat de leerlingen verband leggen tussen deze gelijkenis en de tempelverwoesting. De tempelverwoesting wil voor hen zeggen: Jezus heeft het koningschap ontvangen en houdt nu afrekening met zijn vijanden.

Wat bedoelen de leerlingen met "de voleinding van de eeuw"? Deze uitdrukking was door Jezus tevoren gebruikt bij de uitleg van de gelijkenis over het onkruid tussen de tarwe (Mattheus 13:24–29). De gelijkenis laat zien dat de kinderen van het licht opgroeien naast de kinderen van de duisternis (Mattheus 13:38). Maar bij "de voleinding van de eeuw" zal de Mensenzoon Zijn engelen uitzenden om de kinderen van de duisternis van de kinderen van het licht te scheiden (Mattheus 13:39–41). De rechtvaardigen zullen dan schitteren als de zon, maar de kinderen van de duisternis zullen in de vuuroven geworpen worden (Mattheüs 13:42–43). De term "voleinding van de eeuw" houdt dus verband met het gericht van de Mensenzoon (vergelijk Mattheüs 13:47–50).

5.2 Weest op uw hoede!

De leerlingen vragen wanneer dat alles gaat gebeuren. Jezus begint Zijn antwoord met een waarschuwing: "Weest op uw hoede, dat niemand u in dwaling brengt. Want velen zullen optreden in Mijn naam en zeggen: Ik ben het. En velen zullen zij misleiden." (Marcus 13:5–6). Jezus voorzegt hier het optreden van valse profeten die zullen beweren dat Jezus door hen spreekt. De boodschap van die valse profeten is: "Het ogenblik is nabij." (Lucas 21:8). Die boodschap zullen velen ook aflezen uit het voorkomen van allerlei rampen: "Gij zult horen van oorlogen en oorlogsgeruchten. Laat u dan geen angst aanjagen, want dat alles moet gebeuren, maar dat is nog niet het einde. Er zal strijd zijn van volk tegen volk en van koninkrijk tegen koninkrijk; er zal hongersnood zijn, pest en aardbeving, nu hier, dan daar." (Mattheus 24:6–7). Zo'n tijd van nood wordt vaak met barensweeën vergeleken (Jesaja 26:17–18). Maar waarom hechten de mensen zo'n betekenis aan dergelijke weeën? Het antwoord op die vraag vinden we in de Sibillijnse orakels.

Sibillijnse orakels zijn van oorsprong heidense orakels met een politieke betekenis. De huidige verzameling Sibillijnse orakels omvat twaalf boeken (genummerd 1 t/m 8 en 11 t/m 14) en een aantal fragmenten. De orakels hebben deels een heidense, deels een Joodse en deels een christelijke oorsprong. De eerste drie boeken zijn — afgezien van een aantal christelijke toevoegingen — geschreven vóór het jaar 70 en bevatten zowel heidense als Joodse orakels. De orakels dienen zich

aan als afkomstig van de profetes Sibille. Volgens eigen zeggen is ze een schoondochter van Noach en was ze bij hem in de ark (Sibillijnse orakels 3:323–327). In de beide eerste boeken beschrijft zij de geschiedenis vanaf de schepping tot aan het einde der tijden. Aan het einde van het derde boek profeteert ze dat de heidenen Jeruzalem zullen aanvallen om de tempel te verwoesten (Sibillijnse orakels 3:657–668). Maar God zal dan reddend ingrijpen, waarna het volk van God in vrede rond de tempel zal leven (Sibillijnse orakels 3:669–731).

In de Sibillijnse orakels wordt de komst van een koning aangekondigd: "En dan zal God uit het Oosten een koning zenden die de gehele aarde zal weerhouden van kwade oorlog. Sommigen zal hij doden, anderen zal hij een eed van trouw opleggen; en hij zal al deze dingen niet volgens eigen plan doen, maar in gehoorzaamheid aan het nobele onderwijs van de grote God." (3:652-656). De komst van deze wereldheerser wordt voorafgegaan door een periode van desintegratie: "De ene koning zal de andere aangrijpen en hem zijn grondgebied ontnemen. Volken zullen elkaar plunderen, evenals vorsten en stammen. Alle leiders zullen naar een ander land vluchten." (3:635-637). Er is verder sprake van pest (3:633) en onbegraven lijken die een prooi vormen voor gieren en wilde landdieren (3:643-645). De joden interpreteren dergelijke weeën als voorboden van het messiaanse koninkrijk. Maar Jezus waarschuwt Zijn leerlingen tegen deze interpretatie. Deze verschrikkingen zijn nog maar het begin van de weeën (Mattheus 24:8). Ook tekenen aan de hemel zijn volgens de Sibillijnse orakels voorboden van het einde (3:796-808). Ook die zullen niet uitblijven (Lucas 21:11), maar ook daardoor mogen de leerlingen zich niet laten misleiden.

Er is nog een reden waarom de leerlingen op hun hoede moeten zijn. Hen staat gerechtelijke vervolging te wachten. Ze zullen zich voor rechtbanken moeten verantwoorden vanwege hun optreden in de naam van Jezus (Marcus 13:9; Handelingen 4-5). In synagogen zullen ze gezeseld worden (vgl. Handelingen 22:19). Ze zullen zelfs voor stadhouders en koningen geleid worden (vgl. Handelingen 24-26). Het gevolg zal zijn dat de leerlingen voor hun rechters getuigenis zullen afleggen van de feiten rond Jezus. Want vóór Jezus met Zijn gericht komt, moet eerst aan alle volken het evangelie verkondigd worden (Marcus 13:10; Mattheus 24:14).

De leerlingen moeten ze zich maar geen zorgen maken over wat ze precies moeten zeggen. "Want niet gij zijt het die spreekt, maar de Heilige Geest." (Marcus 13:11). Wel moeten ze op hun hoede zijn voor verwanten en vrienden (Lucas 21:16). Want de keuze vóór of tegen Jezus zal grote verdeeldheid in de gezinnen brengen. Er zal tweedracht zijn "tussen een man en zijn vader, tussen dochter en moeder, schoondochter en schoonmoeder; en iemands huisgenoten zullen zijn vijanden zijn" (Mattheus 10:35-36). "De ene broer zal de andere overleveren om hem te laten doden, de vader zijn kind, de kinderen zullen opstaan tegen hun ouders en hen ter dood brengen. Gij zult een voorwerp van haat zijn voor allen omwille van Mijn naam." (Marcus 13:12). Toch is er redding voor wie volhardt in het belijden van de naam van Jezus (Marcus 13:13). Wie zijn leven zal proberen te redden door Jezus' naam te verloochenen, die zal het juist verliezen. Maar wie zijn leven verliest ter wille van Jezus, die zal gered worden (Mattheus 10:39; 16:25; Marcus 8:35; Lucas 9:24; 17:33).

5.3 De gruwel der verwoesting

De leerlingen willen weten wanneer Jezus komt om gericht te oefenen en de tempel te verwoesten (Marcus 13:4). Wat is het teken van het naderende gericht? Jezus heeft ontkend dat oorlogen, onlusten, aardbevingen, hongersnood, pest en tekenen aan de hemel daarvan voortekenen zijn (Lucas 21:9-11). Toch is er wel een teken. Als teken van het naderende gericht noemt Jezus "de gruwel der verwoesting, waarover gesproken is door de profeet Daniël" (Mattheus 24:15). Hierdoor herinnert Jezus aan het optreden van de Syrische koning Antiochus IV tegen de Jeruzalemse tempel: "Door hem gezonden troepen zullen de tempelburcht ontwijden, een einde maken aan het dagelijks offer en de gruwel der verwoesting oprichten." (Daniël 11:31). Deze "gruwel der verwoesting" was een afgodsaltaar dat boven op het brandofferaltaar gebouwd was (1 Makkabeeën 1:54, 59). De tempel werd toen gewijd aan Zeus Olympius (2 Makkabeeën 6:2). De profetieën van Ezechiël lieten er geen enkele twijfel over bestaan hoe God op dergelijke gruwelen in de tempel zou reageren (Ezechiël 8-10). Door de ontwijding van de tempel ging Jeruzalem haar ondergang tegemoet en liep ze gevaar met de grond te worden gelijkgemaakt (2 Makkabeeën 8:3). Vandaar de uitdrukking

gruwel der verwoesting = gruwel die verwoesting oproept. Dat Jeruzalem toen toch niet met de grond werd gelijkgesteld, was enkel te danken aan Gods genade, waardoor Hij Zijn volk tot bidden bracht (Zacharia 12:10; 2 Makkabeën 8:1-5).

Jezus voorzegt, dat er opnieuw een "gruwel der verwoesting" op de heilige plaats zal staan (Mattheus 24:15). Lucas gebruikt niet de term "gruwel der verwoesting" (Daniël 11:31c), maar sluit in zijn weergave aan bij Daniël 11:31a, waar we lezen dat er troepen naar Jeruzalem zullen komen, die de tempel zullen ontwijden: "Wanneer gij Jeruzalem door legers omringd ziet, weet dan dat zijn verwoesting nabij is." (Lucas 21:20). Die legers zullen het heiligdom ontwijden. Maar waaruit bestaat die ontwijding?

In 63 v.Chr. brak er een burgeroorlog uit. De broers Hyrkanus en Aristobulus waren beide uit op het koningschap. De aanhangers van Aristobulus verschansten zich toen in de tempel (Josephus, Joodse Oudheden XIV 2:1). Zowel Hyrkanus als Aristobulus riepen de hulp in van de Romeinse generaal Pompejus (XIV 3:2). Pompejus koos uiteindelijk tegen Aristobulus en belegerde, geholpen door de aanhangers van Hyrkanus, de tempel (XIV 4:2). Zo werd de tempel door de aanhangers van Aristobulus als een fort gebruikt en als gevolg daarvan met doden verontreinigd (vgl. Numeri 19). Volgens koning Agrippa II zou dit bij een eventuele opstand van de joden tegen de Romeinen opnieuw gebeuren (Latijnse versie van De Joodse Oorlog 2:9). Dat is ook wel gebleken. De joodse vrijheidsstrijders (zeloten) maakten in 66 n.Chr. de tempel tot het centrum van de opstand. Als dat gebeurt, aldus Jezus, "laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten" (Marcus 13:14).

5.4 Vlucht!

Volgens de in Jezus' tijd gangbare opvatting zou er wel een aanval op Jeruzalem komen, maar zou de tempel juist niet verwoest worden. Wanneer de tempel met grote rijkdommen versierd zou zijn en land en zee overvloedige opbrengst zouden leveren, zouden de koningen van de volken jaloers worden en het land binnenvallen om de tempel te verwoesten (Sibillijnse Orakels 3:657-666). "De verfoeilijke koningen, elk met zijn troon en trouweloos volk, zullen zich opstellen rond de stad." (3:667-668). Maar dan zou God reddend ingrijpen. Vuur zou van de hemel neerdalen en er zou een grote aardbeving plaatsvinden (3:669-681). "Alle goddelozen zullen baden in bloed." (3:695). Dat alles zou gebeuren omdat ze het gewaagd hadden een aanval tegen het heiligdom te ontketenen (3:685-688). "God Zelf, de Grote en Eeuwige, gebood mij dit alles te profeteren. Het zal niet onvervuld blijven." (3:698-699). Na deze vreselijke catastrofe zou Israël in vrede rond de tempel leven (3:702-709). Wat ligt er bij zo'n toekomstverwachting meer voor de hand dan in Jeruzalem het reddend ingrijpen van God af te wachten? Jezus waarschuwt met klem tegen een dergelijke handelwijze: "Laten de inwoners van Judea dan de bergen invluchten; wie in de stad is moet haar verlaten, en wie op het land is moet haar niet binnengaan. Dagen van vergelding zijn dit, waarin alles wat er geschreven staat in vervulling gaat." (Lucas 21:20-22). De tempel zal niet beschermd, maar verwoest worden.

Onderstaande tabel geeft de kenmerkende verschillen tussen Jezus' profetie en die van de Sibille weer.

Sibille	Jezus
Aanval van de volken op Jeruzalem	Aanval van de volken op Jeruzalem
Toorn over de volken	Toorn over Israël
De tempel wordt beschermd	De tempel wordt vernietigd
Redding in Jeruzalem	Geen redding in Jeruzalem

Het begin van het scenario is in beide gevallen hetzelfde, maar de afloop tegengesteld. Wie niet in Jezus gelooft, leent het oor aan de valse profetie van de Zeloten en wacht in Jeruzalem op het reddend ingrijpen van God. Dat zal zijn ondergang worden. Maar wie in Jezus gelooft, neemt Jezus' woorden serieus en vertrekt op tijd uit Jeruzalem. Dat zal zijn redding blijken te zijn.

Jezus draagt zijn leerlingen op te bidden: "Bidt dat uw vlucht niet valt in de winter of op een sabbat! Want er zal dan een grote verdrukking zijn, als er vanaf het begin van de wereld tot nu toe

nooit een geweest is, noch komen zal." (Mattheus 24:20-21). Jezus verwijst hiermee weer naar het boek Daniël, waar we lezen: "Want het zal een tijd van nood zijn, zoals er eerder nog geen geweest is zolang er volken zijn." (Daniël 12:1). De door Jezus aangekondigde verdrukking zal nog erger zijn dan die onder Antiochus IV. "Als die dagen niet verkort werden, zou geen mens gespaard blijven; maar zij zullen verkort worden omwille van de uitverkorenen." (Mattheus 24:22).

5.5 De komst van de Mensenzoon

Tijdens die grote verdrukking zullen de leerlingen verlangend uitzien naar de komst van de Mensenzoon (Lucas 17:22). Maar Jezus waarschuwt: "Wanneer dan iemand u zegt: Zie, de Messias is hier, of: Hij is daar: gelooft het niet." (Marcus 13:21). Waarom niet? Omdat de Mensenzoon plotseling, bliksemsnel komt (Mattheus 24:27; Lucas 17:24). Als er gezegd wordt: "Zie, de Messias is hier", is er dus sprake van een valse messias. "Want er zullen valse messiassen en valse profeten opstaan die tekenen en wonderen zullen doen, zodat zij, als dat mogelijk was, zelfs de uitverkorenen zouden misleiden." (Marcus 13:22).

Jezus beschrijft Zijn komst als volgt (Mattheus 24:29-30):

1. Aanstonds na de verdrukking van die dagen zal de zon verduisteren en de maan geen licht meer geven (vgl. Jesaja 13:10).
2. De sterren zullen van de hemel vallen en de hemelse heerscharen in verwarring geraken (vgl. Jesaja 34:4).
3. Dan zal het teken van de Mensenzoon in de hemel verschijnen; alle stammen van het land zullen weklagen (vgl. Zacharia 12:12), zij zullen de Mensenzoon op de hemelwolken zien komen met macht en grote heerlijkheid.

Ad.1. Jezus verwijst hier naar Jesaja 13-14, een profetie over de verwoesting van Babel in onder meer 689 v.Chr. In dat jaar werd Babel op last van de Assyrische koning Sanherib met de grond gelijkgemaakt. In Sanheribs eigen woorden: "Ik woedde als het beuken van een stormvloed; als een stormwind wierp ik het ter neder. De stad omgaf ik met een cordon en schatting en buit veroverden mijn handen. Haar bewoners, groot en klein, liet ik niet in leven; met hun lijken vulde ik de straten van de stad. ... De stad en de huizen heb ik van het fundament af tot de nok toe verwoest, vernield, met vuur verbrand. Binnen- en buitenmuur, godshuizen en tempeltorens, hetzij van tegels of van leem, zoveel als er maar waren, heb ik uit de bodem gerukt en in de Eufraat geworpen. ... Opdat tot in lengte van dagen de plek van die stad en die godshuizen in vergetelheid blijve, heb ik haar met water zo grondig vernield, dat ze compleet een moeras werd." (A. Noordt-zij, *Gods Woord en der eeuwen getuigenis*, pp. 434-435).

Ad.2. Jezus verwijst hier naar Jesaja 34, een profetie over de ondergang van Edom. "Want aan de hemel het zwaard van Jahweh, het komt neer op Edom en voltrekt het vonnis aan het volk dat ten ondergang is gedoemd." (Jesaja 34:5). Edom wordt een eeuwigdurende puinhoop (Jesaja 34:10), het bezit van woestijndieren (Jesaja 34:11-17).

Ad.3. Jezus spreekt over het teken van de Mensenzoon in de hemel. Daarmee bedoelt Hij niet een teken aan de hemel, maar het teken dat de Mensenzoon in de hemel is. Dat teken van de verhoogde Mensenzoon is de verwoesting van de tempel. In 1 Makkabeeën 4:38-39 wordt beschreven hoe de joden rouwden bij een gedeeltelijk verwoeste tempel. Daarmee kwam de profetie van Zacharia uit: "Dan zullen zij opzien naar Hem, die zij doorstoken hebben, en over Hem een rouwklacht houden ... Het land zal rouwen, alle geslachten" (Zacharia 12:10, 12). Jezus verwijst naar deze profetie. Als de tempel verwoest wordt, zal er een grote rouwklacht aangeheven worden. Want de Mensenzoon is verhoogd. Jezus heeft het koningschap ontvangen en met Goddelijke heerlijkheid bekleed komt Hij nu afrekening houden met Zijn vijanden. Dan komt tevens een einde aan de verdrukking en verstrooiing van Jezus' volgelingen (Mattheus 24:31). Lucas schrijft: "Wanneer zich dit alles begint te voltrekken, richt u dan op en heft uw hoofden omhoog, want uw verlossing komt nabij." (Lucas 21:28).

5.6 Wanneer?

De leerlingen vroegen naar het tijdstip en naar het teken van de tempelverwoesting (Marcus 13:4). Jezus heeft daar al het een en ander over gezegd, maar schenkt aan het einde van de rede nogmaals

uitdrukkelijk aandacht aan deze vraag. Hij wijst Zijn leerlingen op de vijgenboom. De uitspruitende vijgenboom is het teken dat de zomer nabij is (Mattheus 24:32). Zo is de "gruwel op de heilige plaats" (Mattheus 24:15) het teken dat de verwoesting van de tempel nabij is (Mattheus 24:33). Jezus geeft ook de termijn aan waarbinnen dit alles zal gebeuren: "Voorwaar, Ik zeg u: dit geslacht zal niet voorbijgaan voordat dit alles geschied is." (Mattheus 24:34). Maar over het precieze tijdstip (dag en uur) geeft Jezus geen mededelingen: "Van die dag en dat uur weet niemand iets af, ook niet de engelen in de hemel, zelfs niet de Zoon, maar de Vader alleen." (Mattheus 24:36; vgl. Handelingen 1:7). Omdat de leerlingen het tijdstip niet kennen, moeten ze waakzaam zijn (Marcus 13:33). Het zou wel eens langer kunnen duren, dan ze verwachten (Marcus 13:34-35; Mattheus 25:1-13). Het komt er dan op aan waakzaam te blijven. Jezus zegt dit niet alleen met het oog op Zijn leerlingen, maar: "wat Ik tot u zeg, zeg Ik tot allen: weest waakzaam!" (Marcus 13:37). De geschiedenis heeft Jezus gelijk gegeven. Toen in het voorjaar van 70 n.Chr., meer dan drie jaar na het begin van de oorlog, tallozen in Jeruzalem samengekomen waren om het paasfeest te vieren, werd de stad plotseling door de Romeinen hermetisch afgesloten. Vluchten (Marcus 13:14) kon toen niet meer.

6 De laatste dagen

6.1 De laatste dagen aangekondigd

Na het besluit van de apostelen en oudsten in Jeruzalem (48 n.Chr.) breidt de kerk zich naar alle kanten uit (Handelingen 16-19). Jezus had Zijn leerlingen echter gewaarschuwd dat er niet alleen uitbreiding, maar ook inkrimping van de kerk zou komen: "Dan zullen velen ten val komen, en uit haat elkander overleveren." (Mattheus 24:10). Die massale afval van het geloof heeft een bepaalde oorzaak: "Tal van valse profeten zullen opstaan en velen zullen zij misleiden." (Mattheus 24:11). Ook de haat is niet zonder oorzaak: "Door het hand over hand toenemen van de wetteloosheid zal de liefde van de meesten verkoelen." (Mattheus 24:12). Er komt dus een periode die gekenmerkt wordt door 1. valse profetie en 2. liefdeloosheid. In *De leer van de twaalf apostelen*, een niet-canoniek geschrift uit de apostolische tijd, wordt deze periode als *de laatste dagen* aangeduid. "In de laatste dagen zullen leugenprofeten, de verdervers, in aantal toenemen. De schapen zullen zich veranderen in wolven en de liefde verandert in haat." (Didachè 16:2).

In 55 n.Chr. schrijft de apostel Paulus een brief aan zijn medewerker Timoteüs, waarin hij hem waarschuwt voor de komende afval: "De Geest zegt nadrukkelijk, dat in de laatste tijden sommigen zullen afvallen van het geloof, omdat zij gehoor geven aan dwaalgeesten en demonische leringen, verleid door huichelachtige leugensprekers, wier geweten met een brandijzer is toegeschroeid. Deze lieden verwerpen het huwelijk en het gebruik van bepaalde spijzen, ofschoon God ze heeft geschapen om met dankzegging te worden gebruikt door de gelovigen, die de waarheid erkend hebben." (1 Timoteüs 4:1-3). Het verwerpen van het gebruik van bepaalde spijzen brengt ons in de sfeer van de reinheidswetten (Leviticus 11-15). Het woord waarheid duidt hier evenals in Galaten 2:14 aan dat de reinheidswetten verouderd zijn doordat het wezenlijk waardevolle (de Geest) gekomen is.

De leugensprekers verwerpen niet alleen het gebruik van bepaalde spijzen, maar ook het huwelijk (1 Timoteüs 4:3). Ook dat heeft met de reinheidswetten te maken. Seksuele gemeenschap maakt onrein (Leviticus 15:18) en wie onrein is, mag Gods woning niet betreden (Leviticus 15:31; vergelijk Exodus 19:15). Seksuele omgang is daarom ook niet te combineren met een heilige oorlog (Deuteronomium 23:10-15[9-14]; 1 Samuël 21:6[5]). Paulus doelt op mensen die zich voorbereiden op een heilige oorlog tegen de Romeinen en daar de consequentie uittrekken dat zij van het huwelijk moeten afzien.

In het voorjaar van 57 reist Paulus van Griekenland naar Jeruzalem. Via Troas komt Paulus te Milete. Daar ontbiedt hij de oudsten van de kerk te Efeze (Handelingen 20:17). Hij waarschuwt hen voor dreigende dwaalleer: "Geef acht op uzelf en op heel de kudde, waarover de Heilige Geest u tot leiders heeft aangesteld om Gods kerk te hoeden, die Hij Zich verwierf door het bloed van Zijn

eigen Zoon. Ik weet dat er na mijn vertrek grimmige wolven bij u zullen binnendringen, die de kudde niet zullen sparen, en dat ook uit uw eigen midden mannen zullen opstaan, die verkeerde dingen zullen verkondigen om de leerlingen mee te krijgen." (Handelingen 20:28-30). Op welke dwaalleer heeft Paulus het oog? De gebruikte termen "kudde", "hoeden" en "wolven" doen denken aan Johannes 10. In dat hoofdstuk is er sprake van:

- * Israëel = de schaapskooi (vers 1, 16)
- * de kerk = Jezus' schapen, Zijn kudde (vers 3, 11, 16, 27)
- * Jezus = de herder (vers 2, 11) en de deur (vers 7)
- * de zeloten = de dieven en de rovers (vers 1, 8) en de wolven (vers 12)
- * de Farizeeën = de huurlingen (vers 12)

Het ligt daarom voor de hand bij de "grimmige wolven" van Handelingen 20:29 aan zeloten te denken.

6.2 De laatste dagen aangebroken

Na de dood van koning Herodes Agrippa I (44 n.Chr.) weet de zelotische beweging een steeds sterker stempel op de samenleving te zetten. Ten tijde van stadhouder Felix (52–59 n.Chr.) gaan de zeloten over op een nieuwe tactiek. Gewapend met korte dolken (in het Latijn: sica) vermoorden ze hun tegenstanders. Ze worden daarom door de Romeinen met de naam Sicariërs aangeduid (Josephus, Joodse Oudheden XX 8:5; Joodse Oorlog II 13:3). Naast deze sluipmoordenaars zijn er ook valse profeten. Zij beloven een nieuwe uittocht en leiden daarom het volk naar de woestijn (vgl. Mattheus 24:26). Daar zullen de mensen tekenen en wonderen (vgl. Mattheus 24:24) zien, het signaal dat God hen zal verlossen van de Romeinse overheersing (Joodse Oudheden XX 8:6; Joodse Oorlog II 13:4). Zo was er ook een Egyptenaar die met 30.000 man vanuit de woestijn naar de Olijfberg trok om van daaruit Jeruzalem in te nemen en de Romeinen te verdrijven. Hij pretendeerde dat op zijn commando de muren van Jeruzalem zouden instorten. De soldaten van Felix maakten een einde aan de illusies (Joodse Oudheden XX 8:6; Joodse Oorlog II 13:5). Toen Paulus in het jaar 57 in Jeruzalem werd gevangengenomen, was dit nog maar net gebeurd, want de tribuun vroeg hem: "Bent u dan niet die Egyptenaar die enige tijd geleden een opstand heeft ontketend en met vierduizend sikariërs naar de woestijn is getrokken?" (Handelingen 21:38).

Het vuur van de opstand brandt echter verder. De zeloten roepen de mensen op de wapens tegen de Romeinen op te nemen. Wie dat niet wil, wordt met de dood bedreigd (Joodse Oudheden XX 8:6; Joodse Oorlog II 13:6). Ook onder de stadhouder Festus (59-62) zijn de zeloten bijzonder actief. Opnieuw is er een valse profeet die een nieuwe uittocht belooft en de mensen naar de woestijn leidt (Joodse Oorlog XX 8:10). Zo komt Jezus' woord uit: "Tal van valse profeten zullen opstaan en velen zullen zij misleiden." (Mattheüs 24:11). Jezus had niet voor niets gewaarschuwd: "Als iemand dan tegen jullie zegt: 'Kijk, hier is de Messias', of: 'Daar', vertrouw het niet. Want er zullen valse messiassen en valse profeten opstaan, en ze zullen grote tekenen en wonderen laten zien om, als het mogelijk zou zijn, zelfs de uitverkorenen op een dwaalspoor te brengen. Kijk, Ik heb het jullie van tevoren gezegd. Als ze jullie dan zeggen: 'Kijk, Hij is in de woestijn', trek er niet op uit; 'Kijk, Hij is ergens binnenskamers', vertrouw het niet." (Mattheus 24:23–26).

"Door het hand over hand toenemen van de wetteloosheid zal de liefde van de meesten verkoelen." (Mattheus 24:12). Ook dit woord van Jezus komt uit. Zo worden onder de stadhouder Albinus (62-64) de gewone priesters door de priesteradel van hun tienden beroofd. Het gevolg is dat sommigen verhongeren (Joodse Oudheden XX 9:2). Het blijkt ook uit de brief van Jakobus. Zowel buiten als binnen de kerk is er gebrek aan liefde. De rijken buiten de kerk plegen sociaal onrecht: "Hoort, het loon dat gij hebt onthouden aan de arbeiders die uw velden hebben gemaaid, roept luid, en de krenten van uw oogsters zijn doorgedrongen tot de oren van de Heer der heerscharen." (Jakobus 5:4). Maar binnen de kerk is de situatie niet veel beter. Er is geen eerbied voor de arme (Jakobus 2:1-6). Het gebod "Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf" wordt niet in praktijk gebracht (Jakobus 2:8). Er heerst bittere naijver en eerzucht in de kerk (Jakobus 3:14). Er zijn vechtpartijen en ruzies (Ja-

kobus 4:1). Het zijn dan ook de laatste dagen (Jakobus 5:3). Met andere woorden: "de komst van de Heer is nabij" (Jakobus 5:8), "de Rechter staat al voor de deur" (Jakobus 5:9).

In de brieven van Johannes vinden we hetzelfde beeld. Het is het laatste uur (1 Johannes 2:18). Dan zal de liefde van de meesten verkoelen (Mattheus 24:12). Daarom legt Johannes in zijn brieven sterke nadruk op de broederliefde (1 Johannes 2:3-11; 3:10-18; 4:7-5:2; 2 Johannes 5-6). Maar het laatste uur wordt ook gekenmerkt door valse profetie (Mattheus 24:11). Paulus had in 57 n.Chr. de oudsten van Efeze gewaarschuwd: "Ik weet dat er na mijn vertrek grimmige wolven bij u zullen binnendringen, die de kudde niet zullen sparen, en dat ook uit uw eigen midden mannen zullen opstaan, die verkeerde dingen zullen verkondigen om de leerlingen mee te krijgen." (Handelingen 20:29-30). Johannes vertelt dat dit inmiddels gebeurd is: "Inderdaad, er zijn nu al vele antichristen opgestaan, en daarom weten wij dat het laatste uur is aangebroken. Zij zijn uit ons midden voortgekomen" (1 Johannes 2:18-19). Deze antichristen zijn valse profeten (1 Johannes 4:1). Zij ontkennen dat Jezus de in het vlees gekomen Verlosser is (1 Johannes 2:22; 2 Johannes 7). Zij loochenen de Zoon van God (1 Johannes 2:23). Zij weigeren Gods eigen getuigenis over Zijn Zoon te aanvaarden (1 Johannes 5:10). De zin van dat getuigenis is: "God heeft ons eeuwig leven gegeven en dat leven is in Zijn Zoon." (1 Johannes 5:11).

6.3 Vernuftig bedachte mythen

In de gevangenis van Rome schrijft Paulus opnieuw een brief aan Timoteüs (61 n.Chr.). Paulus waarschuwt hem nogmaals dat er moeilijke tijden op komst zijn: "Houd rekening met het feit dat er moeilijke tijden voor de deur staan, zoals te verwachten is in dit laatste, beslissende tijdperk." (2 Timoteüs 3:1). Er zal liefdeloosheid en wetteloosheid heersen (2 Timoteüs 3:2-5). Deze wetteloosheid gaat gepaard met valse profetie: "Want van dit slag zijn zij die zich in de huizen indringen en onverstandige vrouwen inpalmen, die met zonden beladen en door allerlei begeerten gedreven, aldoor willen leren, maar er nooit in slagen de kennis van de waarheid te bereiken. Zoals Jannes en Jambres eertijds tegen Mozes opstonden, zo verzetten deze mensen zich tegen de waarheid; hun geest is verward, hun geloof is van slechte kwaliteit. Maar zij zullen weinig succes hebben, want iedereen zal hun dwaasheid doorzien, gelijk dat ook bij die twee het geval was." (2 Timoteüs 3:6-9). De valse profeten beloven een nieuwe uittocht en doen evenals Mozes en Aäron tekenen en wonderen (Mattheus 24:24). Paulus plaatst hen echter niet op één lijn met Mozes en Aäron, maar met Jannes en Jambres, de tegenstanders van Mozes en Aäron. In Exodus 7-8 lezen we dat Egyptische magiërs de tekenen en wonderen van Mozes en Aäron nabootsten. Bij de derde plaag lukte hun dat echter niet meer, waaruit de magiërs concludeerden: "Dit is de vinger van God!" (Exodus 8:15[19]; vgl. Lucas 11:20). In een joods geschrift getiteld *Jannes en Jambres* is dit motief verder uitgewerkt. Jannes en zijn broer Jambres spelen daar de rol van de Egyptische magiërs. Jannes wordt naar het paleis ontboden: "En toen hij nog niet uitgesproken was, kwamen er afgezanten van het paleis met de boodschap: "Kom snel en weersta Mozes de Hebreëer, die [tekenen en] wonderen doet tot verbazing van allen." En in tegenwoordigheid van de koning weerstond Jannes Mozes en zijn broer [Aäron] door alles te doen wat zij gedaan hadden. Toen sloeg de dodelijke ziekte hem ter plekke en met een pijnlijke zweer ging hij naar de hedra en zond na enige tijd de volgende boodschap tot de koning: "Deze werkzame kracht is van God. Daarom weerstond ik opzettelijk Mozes..." [andere lezing: "Dit is de vinger van God. Inderdaad ben ik niet in staat..."]" (Jannes en Jambres 26ar).

Het boek van Jannes en Jambres behoort tot een vorm van literatuur (pseudepigrafische geschriften) waarin men figuren uit een ver verleden van alles in de mond legt om zo een bepaalde boodschap uit te dragen. Paulus waarschuwt herhaaldelijk tegen het gebruik van dergelijke geschriften. Hij duidt ze aan als "eindeloze mythen en genealogieën" (1 Timoteüs 1:4), "goddeloze en zinloze mythen" (1 Timoteüs 4:7), "allerlei mythen" (2 Timoteüs 4:4), "joodse legenden" (Titus 1:14) en grenst ze af van de door God ingegeven geschriften (2 Timoteüs 3:14-17). Paulus' zinspeling in 2 Timoteüs 3:8 is te verklaren als een vorm van polemische omkering. Het boek van Jannes en Jambres keert zich tegen toverij en afgoderij (Jannes en Jambres 22av). De zeloten zijn fel gekant tegen heidense invloeden en kunnen daarom dit boek goed gebruiken. Maar Paulus verwijt hen dat zij zelf door dit boek veroordeeld worden. De zelotische profeten staan niet in de lijn van Mozes

en Aäron, maar in die van Jannes en Jambres. Want zij verzetten zich tegen de waarheid, d.w.z. tegen de nieuwe Mozes, Jezus Christus.

In de brief van Judas en in de tweede brief van Petrus zien we hetzelfde beeld. Petrus grenst het evangelie van Jezus Christus, de Zoon van God (Marcus 1:1), af van de "vernunftig bedachte mythen". Het evangelie is gebaseerd op ooggetuigenis (2 Petrus 1:16). Petrus was er zelf bij: "Want Hij (Jezus) heeft van God de Vader eer en verheerlijking ontvangen, toen door de verheven Majesteit dit woord tot Hem gericht werd: "Deze is Mijn geliefde Zoon in wie Ik Mijn welbehagen heb". En deze stem hebben wijzelf uit de hemel horen klinken, toen wij met Hem waren op de heilige berg." (2 Petrus 1:17-18). Petrus grenst verder de profetische geschriften van eigen makelij (2 Petrus 1:20) af van de ware profetie (2 Petrus 1:21). Welke geschriften bedoelt Petrus? De brief van Judas en 2 Petrus tonen sporen van de volgende pseudepigrafische geschriften:

- a. 1 Henoch
- b. Sibyllijnse orakels
- c. Testament van de twaalf patriarchen

a. 1 Henoch. Dit geschrift dient zich aan als afkomstig van de aartsvader Henoch nadat deze in de hemel was opgenomen (vgl. Genesis 5:24). Het boek bestaat uit 5 delen. Het eerste deel (1 Henoch 1-36) biedt een uitwerking van Genesis 6:1-4. De "zonen van God" uit Genesis 6:2 zijn engelen. Deze engelen zondigden door elk voor zich een vrouw te nemen uit de "dochteren van de mensen". Ze werden voor straf in de onderwereld opgesloten in afwachting van het laatste gericht. Het tweede deel (1 Henoch 37-71) handelt vooral over de Messias, de Mensenzoon (vgl. Daniël 7:13-14). Het derde deel (1 Henoch 72-82) heeft een astronomisch karakter. In het vierde deel (1 Henoch 83-90) beschrijft Henoch de toekomst vanaf de tijd van Noach tot aan het messiaanse koninkrijk. Het vijfde deel (1 Henoch 91-108) kondigt de zegen aan voor de rechtvaardigen en het strafgericht voor de zondaren. Die zondaren zijn dan vooral de economische uitbuiters en de politieke onderdrukkers. 1 Henoch is dus een ideaal boek voor de Zeloten, die zich niet alleen tegen de Romeinse overheersers, maar ook tegen de rijke priesteradel verzetten. Maar volgens Judas zullen de Zeloten zelf door het strafgericht getroffen worden. Op hen is het woord van Henoch over het straffen van de goddelozen van toepassing: "Zie, de Heer is gekomen met zijn heilige tienduizendtallen, om over allen gericht te houden en alle goddelozen te straffen voor al hun goddeloze daden die zij in hun goddeloosheid bedreven hebben, en voor al de drieste woorden die de goddeloze zondaars tegen Hem hebben gesproken." (Judas 14-15; 1 Henoch 1:9). Een typisch geval van polemische omkering.

b. Sibyllijnse orakels. Sibyllijnse orakels zijn van oorsprong heidense orakels met een politieke betekenis. De eerste drie boeken van de huidige verzameling Sibyllijnse orakels zijn - afgezien van 1:324-400 - geschreven vóór het jaar 70 n.Chr. en bevatten zowel heidense als joodse orakels. De orakels dienen zich aan als afkomstig van de profetes Sibille. Volgens eigen zeggen is zij een schoondochter van Noach en was ze bij hem in de ark (3:823-827). In de beide eerste boeken beschrijft zij de geschiedenis vanaf de schepping tot aan het einde der tijden. Aan het einde van het derde boek profeteert ze dat de heidenen Jeruzalem zullen aanvallen om de tempel te verwoesten (3:657-668). Maar God zal dan reddend ingrijpen, waarna het volk van God in vrede rond de tempel zal leven (3:669-731). Het ligt voor de hand dat juist dit orakel de Zeloten in de oorlog met de Romeinen (66-70 n.Chr.) er toe gebracht heeft tot het einde toe het reddend ingrijpen van God te verwachten. De tweede brief van Petrus bevat mogelijk een zinspeling op de Sibyllijnse orakels, want we lezen: "Want ook de engelen die zondigden heeft God niet gespaard, maar naar de Tartarus verwezen en met ketenen der duisternis vastgeklonken, in afwachting van het gericht." (2 Petrus 2:4). Dit zou een zinspeling op 1 Henoch kunnen zijn, maar de aanduiding *Tartarus* voor de gevangenis van de gevallen engelen verwijst eerder naar Sibyllijnse Orakels 1:97-103.

c. Testament van de twaalf patriarchen. In dit geschrift vinden we het testament van elk van de twaalf zonen van Jakob. De aartsvaders vermanen hun zonen niet in zonde te vallen en zij kondigen de toekomst van hun stam aan. Levi blijkt de belangrijkste stam te zijn. Juda verklaart zich aan hem ondergeschikt: "En nu, kinderen, heb Levi lief zodat jullie blijven bestaan. Weest niet aanmatigend tegenover hem of jullie worden geheel vernietigd. Aan mij heeft God het koningschap ge-

geven en aan hem het priesterschap; en Hij heeft het koningschap onder het priesterschap gesteld." (Testament van Juda 21:1-2). In de brief van Judas vinden we mogelijk een zinspel op het Testament van de twaalf patriarchen. Naftali waarschuwt zijn zonen toch vooral niet de natuurlijke orde te veranderen, "zodat jullie niet worden als Sodom dat van de natuurlijke orde afweek. Evenzo weken de Wachters (de engelen die seksuele omgang met vrouwen hadden) van de natuurlijke orde af; de Heer sprak een vloek over hen uit ten tijde van de zondvloed." (Testament van Naftali 3:4-5). Ook Judas wijst op het afwijken van de natuurlijke orde: "Denk ook aan Sodom en Gomorra en de naburige steden: evenals die engelen bedreven zij ontucht en gaven zich over aan onnatuurlijke lusten; nu liggen zij daar voor aller oog als een afschrikwekkend voorbeeld, gestraft met een eeuwig vuur. Maar dit alles belet onze dromers van ingebeelde visioenen niet precies hetzelfde te doen; zij bevleken het lichaam, verachten de heerschappij en beschimpen de heerlijkheden." (Judas 7-8). Het venijn zit in de staart. Judas verwijt de Zeloten dat ook zij zich niet aan de natuurlijke orde houden. Zij zijn op een omwenteling uit en verwerpen de overheden. Daarom vallen ook zij onder het oordeel (Judas 14-15).

6.4 De brieven van Petrus

De eerste brief van Petrus is gericht aan "de vreemdelingen in de Verstrooiing van Pontus, Galatië, Kappadocië, Asia en Bitynië" (1 Petrus 1:1). De brief is dus gericht aan de kerken in Klein-Azië. De aanduiding vreemdelingen ziet op de wettelijke status van de lezers. Zij zijn niet in het bezit van het Romeinse burgerrecht. Daardoor is hun rechtspositie veel zwakker dan die van de apostel Paulus die wel het Romeinse burgerrecht bezat (Handelingen 16:37-39; 22:25-29).

Evenals Jakobus schrijft ook Petrus dat de christenen door laster getroffen worden. Die laster komt kennelijk niet alleen van de Joden, maar ook van de niet-Joden (1 Petrus 4:3-4). Volgens 1 Petrus 2:12 worden de christenen als boosdoeners belasterd. Het woord "boosdoener" heeft een specifieke betekenis, want in 1 Petrus 4:15 maakt Petrus onderscheid tussen een moordenaar, een dief, een boosdoener en een aanbrenger. Het woord werd ook gebruikt in het proces tegen Jezus en blijkt daar een politieke betekenis te hebben. Want de Joden zeggen tegen Pilatus: "Als dit geen boosdoener was, zouden wij Hem niet aan u hebben overgeleverd" (Johannes 18:30). Daarop vraagt Pilatus aan Jezus: "Zijt Gij de koning der Joden?" (Johannes 18:33). Jezus ontkent niet dat Hij koning is, maar wel dat Hij Zich tegen de keizer verzet (Johannes 18:36-37). Pilatus wil Hem daarom vrijlaten, maar de Joden gaan daar niet mee akkoord: "Wie zich voor koning uitgeeft, komt in verzet tegen de keizer" (Johannes 19:12). Hieruit blijkt dat een boosdoener iemand is die op een politieke omwenteling uit is.

De laster tegen de christenen komt dus voort uit de laster tegen Jezus. De christenen treft hetzelfde lot als Christus. Ook zij worden als boosdoener aangeklaagd en op basis van laster ter dood veroordeeld. Doordat Christus als opstandeling gezien werd, kon alleen al het feit dat je jezelf christen noemde, je dood betekenen (vgl. Tacitus, Jaarboeken 15:44). Maar wie als christen lijdt, hoeft zich daar niet voor te schamen (1 Petrus 4:16). Die mag juist blij zijn: "Verheug u veeleer, juist in de mate dat gij deelhebt aan het lijden van Christus; dan zult gij juichen van blijdschap, wanneer Zijn heerlijkheid zich openbaart" (1 Petrus 4:13). Dat is natuurlijk alleen van toepassing als de aanklacht niet terecht is: "Zorgt dat niemand van u te lijden heeft als moordenaar of dief of boosdoener of aanbrenger" (1 Petrus 4:15). Al eerder in zijn brief had Petrus zijn lezers op het hart gebonden zich aan de overheid te onderwerpen en zo de laster geen voet te geven: "Onderwerpt u aan alle menselijke instellingen ter wille van de Heer: aan de keizer als het hoogste gezag, en aan de stadhouders, omdat zij door hem zijn aangesteld om boosdoeners te straffen en hen die het goede doen te eren" (1 Petrus 2:13-14).

In zijn tweede brief verwijst Petrus naar zijn eerste brief: "Vrienden, dit is reeds de tweede brief die ik u schrijf" (2 Petrus 3:1). De tweede brief van Petrus is dus evenals 1 Petrus aan de kerken in Klein-Azië gericht. Inhoudelijk is er verschil en overeenkomst tussen de beide brieven. In 1 Petrus wordt veel gesproken over het komende lijden, in 2 Petrus daarentegen over de komende dwaalleer. Toch is er ook overeenkomst. Het gemeenschappelijke thema wordt gevormd door de houding tegenover de overheid. In zijn vorige brief had Petrus de lezers op het hart gebonden zich aan de overheid te onderwerpen: "vreest God, eert de keizer" (1 Petrus 2:17). In deze brief kondigt hij

aan dat er dwaalleraren zullen opstaan, die zeggen dat God vrezen en de keizer eren niet samen kan gaan. De dwaalleraren keren zich daarom tegen het Romeinse gezag. Zij verachten de heerschappij en beschimpen de heerlijkheden (2 Petrus 2:10). Ze spiegelen de mensen vrijheid voor (2 Petrus 2:19). Zo geven ze voet aan de laster tegen de christenen: "de weg van de waarheid zal door hun toedoen in diskrediet raken" (2 Petrus 2:2).

Die dwaalleraren *waren* christenen. Zij hebben de Heer en Heiland Jezus Christus leren kennen (2 Petrus 2:20), maar verloochenen Hem nu (2 Petrus 2:1). Die verloochening heeft te maken met een terugval in het Jodendom. Met het oog op zijn onderwerp verwijst Petrus aan het einde van zijn brief naar een brief van de apostel Paulus (2 Petrus 3:15-16). Het gaat hier vermoedelijk om de brief aan de Kolossenzen, door Paulus in het jaar 58 vanuit Caesarea geschreven. In die brief waarschuwt Paulus zich niet te laten "meeslepen door waardeloze, bedrieglijke theorieën, puur menselijke bedenksels, die de elementen van de kosmos verheerlijken maar Christus bestrijden" (Kolossenzen 2:8). Met de "kosmos" wordt hier het Joodse staatsbestel bedoeld. De elementen van dit Joodse staatsbestel waren de tempel van Jeruzalem als Gods woning, (vgl. Kolossenzen 2:9), de hogepriester als hoofd van het staatsbestel (vgl. Kolossenzen 2:10), de besnijdenis (Kolossenzen 2:11), de spijswetten (Kolossenzen 2:16) en de vastgestelde feestdagen (Kolossenzen 2:16). Bij de menselijke bedenksels die de elementen van het Joodse staatsbestel verheerlijken kan aan de pseudepigrafische geschriften gedacht worden. In die geschriften wordt aan figuren uit een ver verleden van alles in de mond gelegd om zo een bepaalde boodschap uit te dragen. Voorbeelden van pseudepigrafische geschriften zijn 1 Henoch, de Sibyllijnse orakels en het Testament van de twaalf patriarchen. Zij dienden om de joodse godsdienst te verdedigen en bevatten tevens openbaringen over de toekomst. Deze "mythen" (1 Timoteüs 1:4; 4:7; 2 Timoteüs 4:4; Titus 1:14) staan haaks op het geloof in Jezus Christus. Door Jezus' verlossingswerk was het oude verbond immers uit de tijd geraakt (Hebreeën 8). Bovendien had Jezus in Marcus 13 de ondergang van Jeruzalem en de tempel aangekondigd. In scherpe tegenstelling tot de pseudepigrafische geschriften staat het evangelie, dat gebaseerd is op ooggetuigenis: "Toen wij u de macht en de komst van onze Heer Jezus Christus verkondigden, beriepen wij ons niet op vernuftig bedachte mythen, maar wij spraken als ooggetuigen van Zijn luister" (2 Petrus 1:16). Petrus was er zelf bij toen Jezus op de berg verheerlijkt werd en God tot Hem sprak: "Deze is Mijn geliefde Zoon in wie Ik Mijn welbehagen heb" (2 Petrus 1:17). Maar de dwaalleraren hebben dit ooggetuigenis ingeruild voor verzonnen openbaringen. Ze zijn te vergelijken met de valse profeten van het oude verbond (2 Petrus 2:1), die ook dachten dat de tempel nooit verwoest zou worden (Jeremia 7:4) en die ook opriepen zich niet aan het vreemde juk te onderwerpen (Jeremia 27:9, 14).

Om te voorkomen dat zijn lezers samen met de dwaalleraren het verderf tegemoet gaan, verwijst Petrus hen naar de profetische boeken van het oude verbond. Wie de profetieën van Jeremia en Ezechiël kent, zal de overeenkomst tussen de dwaalleraren en de valse profeten uit vroeger tijd inzien en zich niet laten misleiden. Bovendien herinnert Petrus aan "het gebod van onze Heer en Heiland, dat u door uw apostelen is overgeleverd" (2 Petrus 3:2). Met dat gebod bedoelt Petrus het bevel van Jezus om aan het begin van de Joodse oorlog Jeruzalem en Judea te verlaten: "Laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten; die in de stad zijn eruit trekken, en die op het land vertoeven daar niet binnengaan" (Lucas 21:21). Wie meent dat het in Jeruzalem wel veilig is, zal bedrogen uitkomen. Jeruzalem zal door de volken vertrapt worden (Lucas 21:24) en de tempel wordt met de grond gelijkgemaakt (Lucas 21:6).

Petrus waarschuwt voor mensen die de spot zullen drijven met Jezus' aankondiging van de verwoesting van Jeruzalem (2 Petrus 3:3). Jezus had in Zijn aankondiging immers een ondubbelzinnige termijn opgenomen. De toen levende generatie zou de verwoesting van de tempel nog meemaken (Marcus 13:30). De spotters zullen deze termijnuitspraak aangrijpen om Jezus' woorden in twijfel te trekken: "Waar blijft nu de komst die Hij heeft toegezegd? Onze vaders zijn al gestorven, maar alles blijft zoals het van het begin der schepping geweest is." (2 Petrus 3:4). Bij de genoemde komst gaat het niet om de wederkomst, maar om Jezus' eindafrekening met Israël (vgl. Mattheüs 24:2-3). Die eindafrekening zou binnen een generatie plaatsvinden, maar volgens de spotters is de generatie waar Jezus het over had al bezig uit te sterven. Petrus geeft toe dat het lang duurt. Maar dat heeft een bepaalde reden: "De Heer talmt niet met Zijn belofte, zoals sommigen menen, maar Hij heeft geduld met u, daar Hij wil dat allen tot inkeer komen en niemand verloren

gaat" (2 Petrus 3:9). Van uitstel komt echter geen afstel. Plotseling zal de dag van het gericht er zijn: "de dag des Heren zal komen als een dief" (2 Petrus 3:10).

6.5 De brieven van Johannes

De zogenaamde "Leer van de twaalf apostelen" uit ca. 50 n.Chr. zegt in het slothoofdstuk: "In de laatste dagen zullen leugenprofeten, de verdervers, in aantal toenemen. De schapen zullen zich veranderen in wolven en de liefde verandert in haat." (Didachè 16:3). Kennelijk bevinden we ons met de brieven van Johannes "in de laatste dagen". Johannes legt immers grote nadruk op de broederliefde (1 Johannes 2:3-11; 3:10-18; 4:7-5:2; 2 Johannes 5-6). Bovendien waarschuwt hij tegen valse profeten (1 Johannes 4:1). Johannes zelf spreekt echter niet over de laatste dagen, maar over het laatste uur: "Kinderen, het is het laatste uur" (1 Johannes 2:18).

De brieven van Johannes zijn na 2 Petrus geschreven. Petrus schreef dat er dwaalleraren zouden komen die Jezus zouden verloochenen. Johannes schrijft dat deze dwaalleraren er nu zijn: "Want veel verleiders zijn tot de wereld uitgegaan; zij loochenen de komst van Jezus Christus in het vlees. Dat is het kenmerk van de verleider en de antichrist" (2 Johannes 7). De verleiders worden door Johannes antichristen genoemd, omdat zij zich tegen Christus stellen. Deze antichristen zijn valse profeten (1 Johannes 4:1). Zij ontkennen dat Jezus de Verlosser is (1 Johannes 2:22). Zij loochenen de Zoon van God (1 Johannes 2:23). Zij weigeren Gods eigen getuigenis over Zijn Zoon te aanvaarden (1 Johannes 5:10). De zin van dat getuigenis is: "God heeft ons eeuwig leven gegeven en dat leven is in Zijn Zoon" (1 Johannes 5:11).

Reeds in 57 n.Chr. had Paulus de oudsten van de kerk te Efeze voor deze dwaalleraren gewaarschuwd: "Ik weet dat er na mijn vertrek grimmige wolven bij u zullen binnendringen, die de kudde niet zullen sparen, en dat ook uit uw eigen midden mannen zullen opstaan, die verkeerde dingen zullen verkondigen om de leerlingen mee te krijgen" (Handelingen 20:29-30). Uit de brieven van Johannes blijkt dat de voorzegging van Paulus uitgekomen is: "Inderdaad er zijn nu al vele antichristen opgestaan, en daarom weten wij dat het laatste uur is aangebroken. Zij zijn uit ons midden voortgekomen" (1 Johannes 2:18-19).

6.6 De brief van Judas

De brief van Judas is eveneens na 2 Petrus geschreven. De door Petrus aangekondigde dwaalleraren hebben de kerk inmiddels geïnfecteerd: "Want sommige lieden, wier vonnis reeds lang in de Schrift beschreven staat, zijn erin geslaagd heimelijk uw gemeente binnen te dringen; goddeloze mensen zijn het, die de genade van onze God misbruiken als voorwendsel voor losbandigheid, en Jezus Christus, onze enige Meester en Heer, verloochenen" (Judas 4). De brief van Judas vertoont erg veel overeenkomsten met de tweede brief van Petrus. Kennelijk is Judas met deze brief op de hoogte. In 2 Petrus 3:3 schreef Petrus, "dat er in de laatste dagen spotters zullen komen, mensen die leven volgens hun eigen begeerten". Judas grijpt hierop terug: "Gij echter, vrienden, herinnert u wat door de apostelen van onze Heer Jezus Christus voorspeld is, toen zij u zeiden, dat er op het einde van de tijd spotters zullen zijn, die leven naar hun eigen goddeloze begeerten" (Judas 17-18). De situatie in de brief van Judas is al weer verder dan in de brieven van Johannes. Johannes waarschuwde de gemeenten de dwaalleraren niet de kerk binnen te laten (2 Johannes 7-11). Volgens Judas is het de dwaalleraren al gelukt de kerk binnen te dringen (Judas 4).

Bij de behandeling van 2 Petrus is erop gewezen dat de dwaalleraren zich op pseudepigrafische geschriften beriepen. Judas ontkracht dit beroep door deze geschriften tegen de dwaalleraren te gebruiken. Zo bestrijdt hij hen met hun eigen wapens. Een bekend pseudepigrafisch geschrift is 1 Henoch. Dit geschrift dient zich aan als afkomstig van de aartsvader Henoch nadat deze in de hemel was opgenomen (vgl. Genesis 5:24). Het boek bestaat uit 5 delen. Het eerste deel (1 Henoch 1-36) biedt een uitwerking van Gen. 6:1-4. De "zonen van God" uit Genesis 6:2 zijn engelen. Deze engelen zondigden door elk voor zich een vrouw te nemen uit de "dochteren van de mensen". Ze werden voor straf in de onderwereld opgesloten in afwachting van het laatste gericht (vgl. Judas 6). Het tweede deel (1 Henoch 37-71) handelt met name over de Messias, de Mensenzoon (vgl. Daniël 7:13-14). Het derde deel (1 Henoch 72-82) heeft een astronomisch karakter. In het vierde deel (1 Henoch 83-90) beschrijft Henoch de toekomst vanaf de tijd van Noach tot aan het messi-

aanse koninkrijk. Het vijfde deel (1 Henoch 91-108) kondigt de zegen aan voor de rechtvaardigen en het strafgericht voor de zondaren. Die zondaren zijn dan vooral de economische uitbuiters en de politieke onderdrukkers. Maar volgens Judas zullen de dwaalleraren zelf door het strafgericht getroffen worden. Op hen is het woord van Henoch over het straffen van de goddelozen van toepassing: "Zie, de Heer is gekomen met Zijn heilige tienduizendtallen, om over allen gericht te houden en alle goddelozen te straffen voor al hun goddeloze daden die zij in hun goddeloosheid bedreven hebben, en voor al de drieste woorden die de goddeloze zondaars tegen Hem hebben gesproken" (Judas 14-15; 1 Henoch 1:9). Judas spreekt over de dwaalleraren als "dromers van ingebeelde visioenen" (Judas 8). Ook in de profetieën van Jeremia wordt over dergelijke dromers gesproken: "Ik hoor de profeten die in Mijn naam leugens verkondigen, zeggen: "Ik had een droom." Hoelang moet dat nog duren! Wat bezielt die profeten, die verkondigers van eigen verzinselfs?" (Jeremia 23:25-26). De dromers uit Jeremia's tijd zeggen: "Onderwerp u niet aan de koning van Babel" (Jeremia 27:9). De dromen hebben dus een politieke betekenis. Ook in Judas' tijd is dat zo. De dromers verachten de heerschappij en beschimpen overheidspersonen (Judas 8).

7 Openbaring en de Zeloten

7.1 Polemische omkering

De Joodse opstandelingen noemden zichzelf Zeloten, omdat ze ijveraars voor God of voor de wet wilden zijn. Maar volgens Flavius Josephus was hun ijver ergens anders op gericht: "Dat zij zich zo noemden, was omdat zij met die naam duidelijk wilden maken dat zij zich beijverden voor het goede. Alsof zij niet veel meer ijver aan de dag legden op het punt van de grootste misdadigheid." (De Joodse Oorlog 4:161). Josephus keert hier de door de Zeloten gekozen zelfbenaming om in het tegendeel. De Zeloten beijverden zich volgens hem niet om de wet te onderhouden, maar juist om die te overtreden. Martin Hengel spreekt in dit verband over "polemische omkering". Je bestrijdt je tegenstander door te beweren dat hij precies het tegenovergestelde doet van wat hij zegt te doen. Josephus maakt herhaaldelijk gebruik van polemische omkering. Zo lieten de Zeloten munten slaan met daarop de tekst "Jeruzalem, de heilige". Maar in de door Josephus opgenomen redevoeringen werd hun verweten dat zij de tempel van Jeruzalem juist ontheiligden: "En dat is dan de plek waarvoor men overal ter wereld een heilig ontzag toont en die tot in de verste uithoeken ook bij andere volken bekend is en hoog in aanzien staat. Deze plek wordt nu door een stel beesten die hier geboren zijn met voeten getreden en vertrapt." (De Joodse Oorlog 4:262).

Niet alleen Josephus gebruikt het middel van de polemische omkering. Ook in het boek Openbaring wordt dat gedaan. Hieronder laat ik een aantal voorbeelden volgen.

- De Zeloten wilden met hun ijver Pinechas en Elia navolgen. In Openbaring 2 wordt echter aan de met de Zeloten gelieerde Nikolaïeten verweten dat zij Bileam en Izebel navolgen.
- Openbaring 2:9 en 3:9 spreekt over mensen die zich Joden noemen, maar in werkelijkheid zonen van de satan zijn.
- In het Jodendom van de eerste eeuw werd het Romeinse rijk als het vierde dier van Daniël gezien. In Openbaring staat de troon van het beest echter in Jeruzalem en niet in Rome.
- Omdat de Romeinse munten een afbeelding van de keizer bevatten, was volgens de Zeloten het gebruik van deze munten in strijd met het tweede gebod. De Zeloten sloegen daarom eigen munten. Openbaring 13 typeert het gebruik van deze munten als afgoderij.
- Jeruzalem wordt in Openbaring met de naam Babel aangeduid.
- De berg Sion wordt in Openbaring 16:16 berg Megiddo genoemd. Megiddo was het toonbeeld van nederlaag en rouw.
- Volgens Flavius Josephus waren niet de Romeinen, maar de Zeloten verantwoordelijk voor het in brand steken van de tempel van Jeruzalem. Openbaring 17:16 valt hierin Josephus bij.

7.2 Nikolaïeten

In Openbaring 2:6 worden voor het eerst de Nikolaïeten genoemd. Waarschijnlijk worden hiermee de in Openbaring 2:2 genoemde dwaalleraren aangeduid. Volgens Eusebius zouden de Nikolaïeten

genoemd zijn naar Nikolaüs, een van de zeven die waren aangesteld om de armen te dienen (Handelingen 6:1–6). Eusebius citeert Clemens van Alexandrië, die gehoord had dat de Nikolaïeten zich in navolging van Nikolaüs aan schandelijke ontucht overgaven. Erg geloofwaardig is dit verhaal niet, want Nikolaüs blijkt zelf, aldus Clemens, een onbesproken levenswandel gehad te hebben: “Maar ik heb me ervan vergewist, dat Nikolaüs alleen maar samenleefde met de vrouw die hij gehuwd had; zijn dochters bleven maagd tot op vergevorderde leeftijd; ook zijn zoon bleef onbedorven” (Eusebius, Kerkgeschiedenis III 29:3).

De vraag is wat dan wel “de daden van de Nikolaïeten” zijn. Om deze vraag te beantwoorden moeten we niet proberen de Nikolaïeten met een of andere Nikolaüs in verband te brengen, maar moeten we kijken naar de betekenis van deze naam. In “Nikolaïeten” zit het woord “nikaō”, dat *overwinnen* betekent. De Nikolaïeten predikten de overwinning van het verbondsvolk en droegen zo onder de christenen de idealen van de Zeloten uit. Hun prediking was in directe tegenspraak met Jezus' onderwijs in Lucas 19:41–44 en 21:5–36, waarin de verwoesting van Jeruzalem en de tempel werd voorzien.

De gemeente van Efeze had deze “overwinningsmensen” de deur gewezen. Christus ontkent dan ook niet dat er in de gemeente liefde is voor Hem. Die liefde blijkt immers uit het feit dat de gemeente zijn vijanden niet verdraagt, geheel overeenkomstig Psalm 139:21: “Zal ik degenen niet haten die U haten, niet walgen van hen die tegen U opstaan?” Maar de liefde uit de begintijd is er niet meer. En dat is zo ernstig dat de gemeente daarmee haar voortbestaan op het spel zet. Als ze zich niet bekeert, zal ze te gronde gaan. Dan stoot Christus de kandelaar van de gemeente weg.

In het zogenaamde Testament van Levi vinden we de verwachting van een nieuwe priester uit het geslacht van Levi. Van deze priesterlijke Messias wordt onder meer gezegd: “hij zal de poorten van het paradijs openen; het zwaard dat sinds Adam gedreigd heeft (vergelijk Genesis 3:24), zal hij wegnemen en hij zal de heiligen te eten geven van de levensboom” (Testament van Levi 18:10–11). Het eten van de levensboom is echter weggelegd voor wie hun hoop niet op een priester uit het geslacht van Levi, maar op de Priester-Koning van Psalm 110 hebben gevestigd. Als Christus te eten geeft van de levensboom dan wil dat zeggen dat Hij duurzaam leven schenkt (Genesis 3:22). Dat is echter alleen weggelegd voor wie *overwint*.

Niet alleen de Nikolaïeten spraken over “overwinnen”. Ook Christus doet dat. Om te overwinnen moet de christen luisteren naar wat Christus door zijn Geest tot de gemeente zegt en die boodschap ter harte nemen. Voor de kerk in Efeze betekende dat concreet: de verflauwing van de liefde te boven komen en terugkeren tot de liefde uit de begintijd.

In Numeri 25:1–2 lezen we dat het volk Israël ontucht pleegde met Moabitische vrouwen. De raad om de Moabitische vrouwen de Israëlitische mannen tot ontrouw aan Jahweh te laten verleiden, was afkomstig van Bileam (Numeri 31:16). Destijds greep Pinechas in door een Israëlitische man en een Moabitische vrouw in het slaapvertrek te doorsteken. Om zijn ijver voor God werd Pinechas toen beloond met een duurzaam priesterschap. Voor de Zeloten (= ijveraars) en daarmee ook voor de Nikolaïeten was Pinechas een van hun grote voorbeelden. Maar in Openbaring 2:14–15 verwijt Christus de Nikolaïeten dat zij niet het voorbeeld van Pinechas opvolgen, maar dat van Bileam! Want ook de Nikolaïeten leerden hoe je vrouwen kon gebruiken om de gemeente van God ten val te brengen. Alleen verleidden *deze* vrouwen niet door ontucht, maar door *valse profetie*. Uit buitenbijbelse bronnen kennen we een van deze valse profetessen: Sibille. Volgens eigen zeggen was ze een schoondochter van Noach (Sibillijnse orakels 3:823–827). In de naar haar genoemde geschriften profeteerde ze onder meer dat de heidenen Jeruzalem zouden aanvallen om de tempel te verwoesten (Sibillijnse orakels 3:657–668). Maar God zou dan reddend ingrijpen, waarna het volk van God in vrede rond de tempel zou leven (Sibillijnse orakels 3:669–731). Door deze profetie wilden de Nikolaïeten de kerk er toe brengen aan de tempel van Jeruzalem vast te houden. Jezus had echter duidelijk gezegd dat de tempel verwoest zou worden (Mattheus 24:2). Vasthouden aan de tempel betekende daarom Jezus verloochenen. Wie de leer van de Nikolaïeten aanvaardde, had zich in de val laten lokken en moest zich bekeren.

Christus dreigt in Openbaring 2:16 degenen die vasthouden aan de leer van de Nikolaïeten te doden met het zwaard in zijn mond. We moeten ons dat als volgt indenken. Zij die de leer van de Nikolaïeten aanhingen, gingen met een gerust gemoed op naar Jeruzalem om daar het Pascha te vieren. God zou zijn stad en tempel immers beschermen? Maar vlak vóór het Pascha van het jaar

70 kwamen plotseling de Romeinen, die de stad hermetisch afsloten. Zij die uit de hele wereld bijeengekomen waren om in Jeruzalem het Pascha te vieren, zaten nu als ratten in de val. Ze stierven door de pest, de honger en het zwaard. Zo oefende Christus wraak over zijn vijanden, inclusief de aanhangers van de leer van de Nikolaïeten in Pergamum.

Ook een van de grote voorbeelden van de Zeloten en daarmee tevens van de Nikolaïeten was Elia, die onder koning Achab opkwam voor de dienst aan Jahweh. De grote tegenstander van Elia was Izebel, die de Baälsdienst propageerde. Maar volgens Christus waren de Nikolaïeten geen volgelingen van Elia, maar van Izebel!

Christus duidt in Openbaring 2:20 met *die Izebel* zowel de afvallig geworden stad Jeruzalem als de valse profetes Sibille aan. In Sibillijnse Orakels 3:816–818 *noemt* de Sibille *zich profetes*: “Maar wanneer alles uitkomt, dan zullen jullie mij herinneren en zal niemand nog langer zeggen dat ik gek ben, ik die een profetes ben van de grote God.” En wat zou er volgens de Sibille dan uitkomen? Dat de volken Jeruzalem zouden proberen te overheersen, maar dat ze daarin niet zouden slagen. Want God zou met een kosmisch gericht ingrijpen om zijn stad te beschermen. Daarna zou er een tijd van vrede voor Israëel aanbreken en zouden de volken hun afgoden in de steek laten om Israëls God te gaan vereren. Een dergelijke profetie paste goed bij de anti-Romeinse sentimenten die de laatste jaren in Jeruzalem steeds sterker geworden waren. De opstand tegen Rome kon in brede lagen van de bevolking op steeds meer sympathie rekenen. Het ontactische optreden van de procuratoren droeg daartoe in niet geringe mate bij. Valse profetieën, zoals de Sibillijnse orakels, deden de rest. Men hoefde niet bang te zijn om in de strijd tegen Rome het onderspit te delven. God zou zijn stad immers beschermen? Bovendien zou het vrederijk niet eerder dan na de aanval van de volken gestalte krijgen. De oorlog met Rome kon dus beter vandaag dan morgen uitbreken. In de kerk te Tyatira werden dergelijke gedachten niet bestreden. Het gevolg was dat velen zich door deze praatjes lieten misleiden. Christus spreekt in dit verband over het verleiden “om hoererie te plegen”. In Openbaring 14:4 wordt van de 144.000 gezegd dat zij geen ontucht bedreven hebben. Openbaring 14:5 zegt in verband daarmee dat in hun geest geen bedrog, d.w.z. valse profetie, is gevonden. Onder *ontucht bedrijven* moet hier dus verstaan worden: gemene zaak maken met hen die een valse leer verkondigen.

Luisteren naar de Nikolaïeten met hun Sibillijnse orakels leidde tot een verloochening van Jezus als de Messias. Het was de taak van de kerk in Tyatira deze verkondigers van een vals evangelie tot het uiterste te bestrijden.

Christus heeft Jeruzalem de tijd gegeven om zich te bekeren. In de periode 30–66 werd Jeruzalem met het evangelie geconfronteerd, maar Jeruzalem wilde niet luisteren. Daarom breekt er voor Jeruzalem een verschrikkelijke tijd aan: de grote verdrukking (Mattheus 24:21). Die verschrikkingen komen ook over allen die de praatjes van de Nikolaïeten geloven. Want op het beslissende tijdstip zullen zij opgaan naar Jeruzalem om daar het Pascha te vieren, zodat zij vervolgens samen met Jeruzalem te gronde gaan. Zo zal Christus hen hun ontrouw jegens Hem vergelden. Zo zal men in Tyatira ervaren dat het niet voor Christus verborgen blijft, wie de leer van de Nikolaïeten aanhangen en wie dit “onderwijs van de satan” (Openbaring 2:24) niet hebben geleerd.

Tot de leer van de Nikolaïeten behoorde vermoedelijk ook de verwachting van een heilandkoning die over de volken zou heersen. Een dergelijke verwachting vinden we bijvoorbeeld in Sibillijnse orakels 3:652–656. Verder speelde bij het uitbreken van de opstand van de Joden tegen Rome het orakel van Bileam een grote rol: “Ik zie hem, maar niet in het heden, ik aanschouw hem, maar niet van nabij; een ster komt op uit Jakob, een scepter rijst op uit Israëel. Hij verbrijzelt de slapen van Moab, de schedel van al de zonen van Set.” (Numeri 24:17).

In Openbaring 2:18 had Christus zich daarom voorgesteld als de Zoon van God. In Psalm 2:7–9 vermeldt David dat God tot hem sprak: “Jij bent mijn zoon, vandaag heb Ik je verwekt. Vraag, en Ik geef je volken in bezit, de uithoeken van de aarde krijg je in eigendom. Jij mag ze verpletteren met een ijzeren knots, ze stukslaan als waren het aarden potten.” Christus is de vervulling van Psalm 2, maar Hij zal hen die Hem trouw blijven in die vervulling laten delen door hen met Hem mee te laten regeren (Openbaring 2:26–28). Uit Openbaring 20 blijkt dat dit meeregeren plaatsvindt in de hemel, na het sterven.

7.3 *Het rode paard*

In Openbaring 6:3–4 ziet Johannes bij de verbreking van het tweede zegel een rood paard. De ruiter op dit paard ontvangt de bevoegdheid “om de vrede van het land weg te nemen”. De bewoners van het land slachten elkaar af. De oorzaak: de vrede, de harmonie, is uit de samenleving verdwenen. Bij de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus kunnen we lezen wat dit in de praktijk betekende. Zo werden ten tijde van de procurator Albinus (62–64) de gewone priesters door de priesterradel van hun tienden beroofd. Het gevolg was dat sommigen van de honger omkwamen (Joodse Oudheden 20:181). Het afslachten van landgenoten gebeurde echter vooral door de Joodse vrijheidsstrijders, de *Zeloten*. Zij vermoordden op klaarlichte dag m.b.v. dolken (in het Latijn: *sica*) hun tegenstanders en werden daarom door de Romeinen *sikariërs* (Handelingen 21:38) genoemd. “De eerste die door hen werd neergestoken, was de hogepriester Jonathan, en iedere dag ondergingen vele anderen hetzelfde lot. De paniek die erdoor ontstond, was nog erger dan de misdaden, omdat ieder als een soldaat in de oorlog permanent de dood voor de ogen meende te hebben. Zij hielden hun vijanden van verre in het oog en zelfs als een vriend op hen afkwam, wantrouwden zij hem. Maar ondanks al hun achterdocht en voorzorgen konden zij de moorden niet ontlopen. Want de samenzweerders sloegen zeer snel toe om daarna even snel te verdwijnen.” (Josephus, De Joodse Oorlog 2:256–257). Over de hele linie was de vrede uit de samenleving. Er waren conflicten tussen de priesters onderling, tussen voor- en tegenstanders van de sluimerende opstand, en tussen Joden en niet-Joden. Deze conflicten werden vaak op bloedige wijze uitgevochten. Afschuwelijk? Ja. Onmenselijk? Nee. Door de vrede weg te nemen laat Christus juist zien wat de ware aard van de onbekeerde mens is: de mens gunt z'n naaste het licht in de ogen niet. Zo blijkt heel duidelijk hoe hard de mens het evangelie en de verlossing door Christus nodig heeft.

7.4 *De rijzende ster van het beest*

In Openbaring 11:7 lezen we over een beest dat uit de afgrond opkomt. Dit beest voert oorlog tegen de twee getuigen: “Maar als zij klaar zijn met hun getuigenis, zal het beest dat uit de afgrond opkomt, oorlog tegen hen voeren, hen overwinnen en hen doden.” Er is hier sprake van een christenvervolging door “het beest uit de afgrond”. Hoe moeten we dit verklaren? Dat het beest uit de *afgrond* komt, betekent dat het om een *demonische* macht gaat. Deze demon is werkzaam in de zelotische beweging. Toen de Joodse vrijheidsstrijders in Jeruzalem de macht gegrepen hadden (augustus 66) waren de tegenstanders van de opstand hun leven niet meer zeker. De hogepriester Ananias en zijn broer Hizkia werden hiervan het eerste slachtoffer. De leider van de Zeloten, Menachem, “liet zich door de verovering van de versterkingen en door de moord op de hogepriester Ananias zozeer het hoofd op hol brengen en tot wreedheden verleiden, dat hij, in de overtuiging dat niemand tegen hem was opgewassen, een onuitstaanbare tiran werd” (Josephus, De Joodse Oorlog 2:442). Het is bekend dat tijdens de opstand onder Bar Kochba (132–135 n.Chr.) de christenen aan onderworpen werden “aan hevige en zware martelingen, tenzij ze Christus Jezus zouden loochenen en belasteren” (Eusebius, Kerkgeschiedenis IV 8:4). Er is geen reden om aan te nemen dat de situatie onder Menachem wezenlijk anders was.

De grootste smaad die men iemand kon aandoen was zijn lijk onbegraven laten liggen. Hoe belangrijk een begrafenis was blijkt wel uit Prediker 6:3: “Iemand mag honderd kinderen hebben en nog zo lang leven, maar als hij al die tijd niet van het goede kan genieten en niet eens een begrafenis krijgt, dan zeg ik: een misgeboorte is beter af dan hij.” Tijdens de Joodse oorlog verhinderden de Zeloten het begraven van hun tegenstanders (De Joodse Oorlog 4:317, 331, 360, 381; 5:531). Ook de twee getuigen treft dit lot: “En hun lijk zal geworpen worden op de straten van de heilige stad, die Sodom en Egypte genoemd wordt, de plaats waar ook onze Heer gekruisigd is. Volken en stammen zullen hun lijk 3½ dag zien, want zij zullen niet begraven worden.” De bevolking is blij dat de stem van de onheilsprofeten eindelijk tot zwijgen is gebracht: “De bewoners van het land zullen zich over hen verheugen en elkaar geschenken sturen, want deze profeten waren voor de bewoners van het land een kwelling.”

Wie Gods boodschap over genade en gericht, over verkiezing en verwerping, over hemel en hel brengt, moet er maar niet op rekenen dat hij ooit populair zal worden. Toch is het de roeping van de kerk niet alleen het heil voor de gelovigen, maar ook het onheil voor de ongelovigen te verkon-

digen. Ook wanneer zij zich daarmee de vijandschap van de wereld op de hals haalt. Juist zo weet zij zich verbonden met haar Heer. Als Johannes beschrijft dat de vermoorde getuigen onbegraven liggen op het plein van de grote stad Jeruzalem, voegt hij er veelbetekenend aan toe: “de plaats waar ook onze Heer gekruisigd is”.

In Openbaring 13 lezen we opnieuw over het beest uit de afgrond. Johannes ziet uit de zee een monster opkomen. Het lijkt sprekend op de draak, met dit verschil dat de draak een kroon op elke kop heeft en het beest uit de zee een kroon op elke hoorn. Het beest uit de zee heeft met behulp van zijn hoorns de macht om de in de koppen van de draak opgekomen plannen uit te voeren. Op de koppen van het beest staan smadelijke engodslasterlijke namen. Dat hier over meerdere namen gesproken wordt, is niet zo vreemd. Ook de Ruiters op het witte paard (Openbaring 19:11–16) heeft meerdere namen: Trouw en Betrouwbaar, Woord van Jahweh, Koning der koningen en Heer der heren. Het beest wordt er niet alleen van beschuldigd Jahweh te lasteren, maar het lastert ook “hen die in de hemel wonen”. Daarmee worden de christenen aangeduid. Zij houden niet vast aan het aardse Sion, maar zijn genaderd tot “het hemelse Jeruzalem” (Hebreeën 12:22). De lastering zal er in bestaan hebben dat het beest beweerde dat de christenen niet gered konden worden als ze niet meededen met de tempeldienst in Jeruzalem.

Het beest uit de zee duidt evenals de draak een demon, een duivelse macht, aan. Dit volgt uit Openbaring 16:13, waar gezegd wordt dat de draak, het beest uit de zee en de valse profeet onreine geesten (demonen) uitzenden. Wie demonen uitzendt, moet ook zelf een demon zijn. De verbinding met de Sibillijnse orakels geeft aan dat het beest uit de zee werkzaam is in de zelotische vrijheidsbeweging. We kwamen dit beest al eerder tegen, namelijk als het beest uit de afgrond (Openbaring 11:7). De draak geeft aan dit beest zijn kracht, zijn troon en grote heldenmoed. De duivel stelt het beest dus tot zijn “zoon”, zijn vazalkoning, aan. Het beest kan 42 maanden zijn gang gaan, maar wordt daarna gevangengenomen (Openbaring 19:20). De tijdsaanduiding van 42 maanden komt ook al in Openbaring 11:2 voor, namelijk als de periode waarin Jeruzalem vertrapt wordt. De hier bedoelde nooddijd is de *grote verdrukking* die Jezus in Mattheüs 24 aankondigde.

Johannes ziet dat een van de koppen van het beest dodelijk gewond was, maar tegen alle verwachtingen in geneest het beest van zijn dodelijke wond. Wat wordt daarmee bedoeld? We hebben al eerder gezien dat de Romeinen onder leiding van Cestius, de landvoogd, in het jaar 66 Jeruzalem aanvielen. Er ontstond grote paniek en de Romeinen staken een deel van de stad in brand. De Zeloten waren radeloos en leken reddeloos verloren. De Romeinen hadden het beest een dodelijke slag toegebracht. Nog even en de oorlog zou in het voordeel van de Romeinen beslist zijn. Maar tot ieders verbazing brak Cestius onverwachts de belegering af. De Zeloten kregen nu weer moed en brachten de Romeinen grote verliezen toe. De Romeinen zagen zich genoodzaakt uit Judea terug te trekken. De aftocht werd een chaos en de Joden brachten de Romeinen opnieuw zware verliezen toe. De Romeinen hadden zo'n haast om weg te komen dat ze hun belegeringswerktuigen en andere oorlogsmachines achterlieten. Deze werden door de Joden naar Jeruzalem meegevoerd. Zingend keerden zij naar hun moederstad terug (Josephus, De Joodse Oorlog 2:527–555). In het gehele Joodse land was men nu vol bewondering voor de macht van de Zeloten. Deze bewondering leidde tot aanbidding van het beest met de woorden: “Wie is gelijk aan het beest en wie is in staat oorlog tegen hem te voeren?” De vraag “Wie is gelijk aan het beest?” herinnert aan Exodus 15:11: “Wie van de goden is als U, Jahweh?” Vermoedelijk behoorde het lied van Mozes uit Exodus 15 tot de liederen die de Joden na de overwinning op Cestius zongen. Openbaring laat echter zien dat de Joden met dit zingen niet God, maar *demonen* aanbidden (vergelijk Openbaring 9:20).

Godslastering: Wie is gelijk aan het beest? Bewondering: Wie is in staat oorlog tegen hem te voeren? De macht van het beest lijkt verbazingwekkend groot. En dus ook de macht van de satan die aan het beest zijn kracht, zijn troon en grote heldenmoed gegeven heeft.

Het beest beperkt zich niet tot ongehoorde en godslasterlijke woorden. Het voert ook oorlog tegen de christenen en overwint hen. Dat kennen we al uit Openbaring 11:7: “Maar als zij klaar zijn met hun getuigenis, zal het beest dat uit de afgrond opkomt, *oorlog* tegen hen *voeren*, hen *overwinnen* en hen doden.”

De macht van het beest is zo groot dat iedereen hem aanbidt, behalve zij die in het boek des levens staan ingeschreven. Alleen de uitverkorenen houden stand tegen het woeden van het beest. On-

danks de vervolging door de Zeloten weigeren ze Jezus Christus te verloochenen. De macht van het beest breekt stuk op de kracht van Gods verkiezingsbesluit.

Uit onszelf kunnen we nog geen ogenblik standhouden. Maar Jezus weet de zijnen zelfs in de alerzwaarste beproevingen te bewaren. Bij zijn troonsbestijging heeft Jezus de verantwoordelijkheid voor de uitverkorenen op zich genomen door het levensboek uit de hand van zijn Vader te aanvaarden. Hij garandeert dat de uitverkorenen volharden, zodat ze daadwerkelijk eenmaal de zegekranen van het leven ontvangen. “Mijn schapen luisteren naar mijn stem; Ik ken ze en ze volgen Mij. Ik geef hun duurzaam leven: nooit zullen ze verloren gaan, niemand zal ze aan mijn hand ontrukken.” (Johannes 10:27–28).

De heerschappij van het beest en de vervolging van de kerk maakten de verleiding groot om maar te capituleren. Maar de hoop op God en het geloof aan Gods rechterlijk ingrijpen maakte standvastig. Aan de heerschappij van het beest zou een keer een einde komen en dan zou Gods wraak de aanhangers van het beest treffen.

7.5 De valse profet

Na het beest uit de zee ziet Johannes een beest uit de aarde opkomen. Evenals het beest uit de zee is ook dit beest een demon. In 1 Koningen 22 lezen we hoe het kwam dat koning Achab zich liet verleiden om de strijd aan te binden met de Arameeërs. Een boze geest kreeg van God toestemming om een leugengeest te worden in de mond van Achabs profeten (1 Koningen 22:21–23). Zo is ook het beest uit de aarde een leugengeest in de mond van de valse profeten die het volk opriepen tot steun aan de zelotische beweging.

Het beest uit de aarde heeft twee hoorns net als een lam, maar het spreekt als de draak. Het is een wolf in schaapskleren. “Pas op voor de valse profeten, die naar jullie toekomen in schaapskleren, maar van binnen roofzuchtige wolven zijn.” (Mattheus 7:15). Het beest uit de aarde is in werkelijkheid één van zin met de draak, maar het doet zich voor alsof het een rechtmatige plaats in de kudde heeft.

Het beest uit de aarde maakt propaganda voor het eerste beest, “dat van zijn wonden genezen was”. Geheel in lijn met het verbazingwekkende herstel van het beest uit de zee verricht het beest uit de aarde grote wonderen. Reeds in Mattheus 24 waarschuwde Jezus voor valse profeten die hun boodschap door het verrichten van tekenen en wonderen zouden onderstrepen: “Want er zullen valse messiassen en valse profeten opstaan. Ze zullen grote tekenen en wonderen laten zien om, als het mogelijk zou zijn, zelfs de uitverkorenen op een dwaalspoor te brengen.” (Mattheus 24:24). Flavius Josephus bericht ons dat deze valse profeten inderdaad gekomen zijn: “Het ging om leugenaars en bedriegers die deden alsof zij door God waren geïnspireerd, maar in werkelijkheid uit waren op revolutionaire veranderingen. Zij wisten de mensen te beheksen en voerden hen naar de woestijn onder het voorwendsel dat God hun daar tekens van een op handen zijnde vrijheid zou geven.” (De Joodse Oorlog 2:259).

Door het verrichten van tekenen en wonderen brengen de valse profeten op indringende wijze hun boodschap onder de aandacht. Door de activiteit van dwaalgeesten lukt het de satan de mensen te misleiden en hen voor zijn karretje te spannen.

Romeinse munten hadden een afbeelding en een opschrift van de keizer (Mattheus 22:20–21). Op de denarie uit Mattheus 22 bevond zich een afbeelding van keizer Tiberius met het opschrift: “Tiberius Caesar, zoon van de goddelijke Augustus”. De Zeloten waren fel gekant tegen het gebruik van dergelijke munten. Men zag hierin een overtreding van het tweede gebod, dat het gebruik van beelden verbodt. Het opschrift zal hen in deze mening gesterkt hebben. Het was dan ook geen wonder dat de Zeloten in de jaren 66–70 eigen munten sloegen. Deze munten toonden afbeeldingen van kelk, amfoor, wingerdbladd en granaatappel en droegen de volgende opschriften: “Jeruzalem is heilig”, “Jeruzalem, de heilige”, “Vrijheid van Sion” en “Bevrijding van Sion”.

Een munt met afbeelding en opschrift kan opgevat worden als een beeld dat spreekt. Dat geldt voor de Romeinse munten, maar kan ook toegepast worden op de munten van de Zeloten. De inscripties op hun munten moesten de macht van de zelotische beweging in herinnering brengen. Iedereen die dit beeld niet aanbad, d.w.z. iedereen die nog de Romeinse munten gebruikte, werd ter dood gebracht. De nieuwe munten gingen als een soort legitimatiekaart fungeren. Wie die niet

bezat, was een potentiële verrader. En de Zeloten maakten korte metten met werkelijke of vermeende tegenstanders: “Oude rekeningen werden het eerst vereffend. Wie hen niet al vóór de oorlog voor het hoofd gestoten had, werd nu al naar het hun uitkwam onder verdenking geplaatst: wanneer iemand hun voortdurend uit de weg ging, gold hij als trots en arrogant; wanneer omgekeerd iemand hen voortdurend vrijelijk tegemoet trad, beschouwden ze dat als een gebrek aan eerbied; wanneer iemand bij hen in het gevlj probeerde te komen, werd hij ervan verdacht iets in zijn schild te voeren. Er was maar één straf, ongeacht de aard van de beschuldiging, en dat was de doodstraf.” (Josephus, De Joodse Oorlog 4:364–365).

Het merkteken, dat uit de naam van het beest of het getal van zijn naam bestaat, is waarschijnlijk ook een zinspeling op de munten van de Zeloten. Zonder die munten kon men niet kopen of verkopen. Het gebruik van munten met de afbeelding van keizer Tiberius gaf aan, dat men het gezag van de keizer erkende (Mattheus 22:17–21). Zo gaf het gebruik van munten met opschriften als “Vrijheid van Sion” en “Bevrijding van Sion” ook aan dat men zich achter de zaak van de Zeloten stelde.

Johannes noemt niet de naam van het beest, maar de getalswaarde van die naam: 666. Maar wat is de naam die bij dat getal hoort? Het is hierbij essentieel om te beseffen dat het boek Openbaring oorspronkelijk niet in het Grieks, maar in het Hebreeuws geschreven. In het Hebreeuws heeft elke medeklinker een getalswaarde. Het berekenen van het getal van een naam gebeurt door de bij de medeklinkers behorende getalswaarden bij elkaar op te tellen. De naam van het beest is zeer waarschijnlijk ציון העלטה (tzyon ha'alta). Deze naam levert de getalswaarde 666 op en betekent “Sion is opgestaan”.

×
ציון העלטה

↔
Sion is opgestaan

✕
ציון העלטה

↔
Sion is opgestaan

✕
tzyon ha'alta

↔
Sion is opgestaan

Gematria Values:

Standard: 666

Breakdown: 90 (צ) + (ה) 5 + (ת) 400 + (ל) 30 + (ע) 70 + (ה) 5 + (י) 50 + (ו) 6 + (י) 10

Inderdaad, Sion is opgestaan tot de strijd, maar gaat haar ondergang tegemoet.

7.6 Berg Megiddo

De zesde schaal (Openbaring 16:12–16) laat zien dat de Joden uit de gehele wereld militaire ondersteuning vragen om Jeruzalem te beschermen. “Jullie stuurden gezanten naar de overkant van de Eufraat om daar onrust te stoken”, aldus Titus in 70 n.Chr. (Josephus, De Joodse Oorlog 6:343). Deze propaganda van de Joodse gezanten in het jaar 69 bleek effectief: “Maar de Joden ontvingen eveneens niet alleen uit het land zelf, maar ook van hun geloofsgenoten uit de Romeinse provincies en zelfs van de overzijde van de Eufraat ondersteuning” (Dio Cassius 66:4). Ook waren er *koningen* van de overzijde van de Eufraat gekomen om Jeruzalem te beschermen, namelijk de leden van het koningshuis van Adiabene (De Joodse Oorlog 6:356).

Zie, *Ik kom als een dief...* Ineens herinnert het boek Openbaring aan Jezus' vermaning waakzaam te zijn (Mattheus 24:36–52). “Slaap daarom niet... dan zal Ik als een dief op u afkomen, en u weet niet op welk uur Ik kom.” (Openbaring 3:2–3). Deze waarschuwing staat in verband met de in Openbaring 3:10 aangekondigde beproeving die over de aarde komen zou. Ook de gemeenten waren niet immuun voor de zuigkracht van de Joodse propaganda. Laat men op zijn hoede zijn, want voor wie naar Jeruzalem trekt, is er geen ontkoming: “Terwijl ze zeggen: ‘Er heerst vrede en vei-

ligheid', juist dan *overvalt hen plotseling* het verderf, zoals weeën een zwangere vrouw, en er is geen ontkomen aan." (1 Tessalonicenzen 5:3). Deze voorzegging van Paulus is uitgekomen in het jaar 70. Onder de talloze slachtoffers waren ook veel Joden van buiten Jeruzalem. "De oorlog *had hen plotseling overvallen* toen ze uit het hele land massaal naar de stad gekomen waren om er het feest van de ongezuurde broden te vieren." (De Joodse Oorlog 6:421). De schrijver van de Latijnse versie van De Joodse Oorlog gaf in zijn nawoord hierbij het volgende commentaar: "Daar dan bijna alle Joden eenparig in de dood van onze Heer Jezus Christus bewilligd hebben, zo zijn zij ook, toen de wraak uitging, bijna uit alle landen tot het feest van de ongezuurde broden samengekomen en werden ze plotseling door de oorlog overvallen".

Het opdrogen van de Eufraat komen we ook in de Joodse apocalyptische literatuur tegen. Volgens 4 Ezra 13:46–47 zou in de laatste dagen de Eufraat droogvallen, zodat de tien stammen zouden kunnen oversteken. De Messias zou hen dan tot zich vergaderen op de berg Sion. Op deze verwachting wordt hier gezinspeeld. Maar in Openbaring vormt deze verwachting geen heilsprofetie, maar onheilsprofetie. Want de koningen met hun legers worden verzameld "op één plaats die berg Megiddo wordt genoemd". De term "berg Sion" uit de Joodse propaganda is hier gewijzigd in "berg Megiddo". Was met Sion sterk de gedachte aan vrede en veiligheid verbonden, Megiddo doet denken aan nederlaag en rouw (Rechters 5:19; 2 Koningen 9:27; 2 Kronieken 35:20–25; Zacharia 12:11). Bovendien ligt Megiddo in een vlakte. De enige berg daar is de puinheuvel van Megiddo. Dat was ook het lot dat Jeruzalem te wachten stond.

7.7 De ondergang van het beest

In Openbaring 17 laat een engel aan Johannes een hoer zien, een aanduiding van de stad Jeruzalem. Johannes is onder de indruk van de verleidelijke schoonheid van de hoer. Daarom laat de tolkengel zien dat de grote hoer weliswaar heel imponerend is, maar dat ze geen vaste grond onder de voeten heeft. De hoer zetelt namelijk op het beest. En dat beest is allerminst een vaste rots, maar kent perioden van opgaan, blinken en verzinken: "Het beest dat u zag, was, maar is niet; het zal uit de afgrond terugkomen en het gaat te gronde." (Openbaring 17:8). We herkennen hierin de vier stadia van de zelotische beweging:

1. *Het beest was*. Bedoeld wordt: was actief. Dit ziet op de eerste openlijke opstand van de Zeloten onder leiding van Judas de Galileeër in 6 n.Chr.
2. *Het beest is niet, hoewel het er is*. Tussen 6 en 66 n.Chr. opereerde de zelotische beweging noodgedwongen ondergronds.
3. *Het beest komt terug uit de afgrond*. In 66 n.Chr. staakten de Zeloten hun ondergrondse activiteiten en kwamen onder leiding van Menachem opnieuw openlijk in opstand tegen de Romeinen.
4. *Het beest gaat te gronde*. In 70 n.Chr. maakten de Romeinen op hardhandige wijze een einde aan de opstand.

In Openbaring 13:3 is te lezen dat het beest op verbazingwekkende wijze van een dodelijke slag herstelde. Dat leidde tot grote bewondering voor het beest. Die dodelijke slag was de aanval van de Romeinen onder leiding van Cestius op Jeruzalem. Het herstel werd veroorzaakt doordat Cestius zijn troepen onverwachts terugtrok. In Openbaring 17:8 houdt de verwondering verband met de verrassende comeback van de zelotische beweging nadat die zestig jaar lang noodgedwongen ondergronds opereerde. De gemeenten moeten zich echter niet door deze verrassende comeback laten imponeren. Ze moeten beseffen dat het succes van de Zeloten een kwestie van opgaan, blinken en verzinken is en zo het voze van de opstand inzien.

Enkele belangrijke figuren uit de zelotische beweging zijn:

Judas de Galileeër. Plunderde na de dood van Herodes in 4 v.Chr. het wapenhuis van Herodes en bewapende daarmee zijn aanhangers (Josephus, De Joodse Oorlog 2:56). Verscheen in 6 n.Chr. bij de volkstelling weer op het toneel en stichtte toen de zelotische beweging. Verkondigde dat het volk alleen God moest gehoorzamen en dus de keizer geen belasting mocht betalen (De Joodse

Oorlog 2:118). De door hem georganiseerde opstand mislukte. Hijzelf kwam om en zijn aanhang werd uiteengeslagen (Handelingen 5:37).

Eleazar de zoon van Dinaeus. Viel onder de procurator Cumanus (48–52 n.Chr.) enkele Samariitanse dorpen aan als wraakoefening voor de moord op een Galilese pelgrim (De Joodse Oorlog 2:232–236). Liet zich na 20 jaren guerrilla-activiteit door Cumanus' opvolger Felix gevangennemen en werd vervolgens voor berechting naar Rome gestuurd (De Joodse Oorlog 2:253).

Menachem. Was een zoon of kleinzoon van Judas de Galileeër. Veroverde in het begin van de Joodse opstand (66 n.Chr.) de vesting Masada. Trok daarna als koning Jeruzalem binnen en nam daar de leiding van de opstand over. Werd korte tijd na zijn intrede in Jeruzalem vermoord (De Joodse Oorlog 2:433–448). Hij is de zevende koning, waarvan de engel in Openbaring 17:10 zegt: “de andere is er nog niet. Wanneer hij komt, zal het voor een korte tijd zijn”.

Wanneer alle zeven koppen gevallen zijn, treedt het beest zelf op. Maar deze achtste koning zal het niet anders vergaan dan de zeven koppen. Ook het beest gaat zijn verderf tegemoet.

Het beest maakt voor de uitoefening van zijn koningschap gebruik van tien vazallen, de tien hoorns van het beest. Deze duiden net als de koppen *koningen* aan. Er zijn echter twee verschillen.

1. De koppen treden na elkaar op en de hoorns gelijktijdig. 2. De koppen duiden op intelligentie en de hoorns op kracht. Deze tien hoorns zijn een aanduiding voor de leiders van de opstand na de dood van Menachem. Ze zullen oorlog voeren tegen het Lam, maar het Lam zal hen overwinnen. Dat staat al van tevoren vast, want het Lam is de Heer der heren en de Koning der koningen. Bovendien wordt het Lam bij deze strijd vergezeld door trouwe legermachten, namelijk de hemelse keuroepen. Het beest heeft geen schijn van kans.

De engel vertelt nu hoe het verder gaat met de hoer, Jeruzalem, de stad die zo'n grote internationale invloed heeft. Het pact tussen de hoer en het beest, tussen Jeruzalem en de Zeloten, zal niet standhouden. Er gebeurt iets soortgelijks als in Ezechiël 16:35–43 en 23:22–31, waar de hoer door haar minnaars gehaat wordt. De haat van de tien hoorns en het beest uit zich in:

1. *Haar verwoesten.* Jeruzalem was heel rijk, maar dat baat haar niets. “En nu u die rijk bent: huil en jammer om de rampen die over u komen. Uw rijkdom is verrot, uw mooie kleren zijn door motten verteerd, uw goud en zilver is verroest.” (Jakobus 5:1–3a). De rijken werden door de Zeloten van hun bezittingen beroofd: “Hun behoefte aan plunderen was onverzadigbaar, en ze hielden niet op zich te vermaken met het leeghalen van de huizen van de rijken” (Josephus, De Joodse Oorlog 4:560–561). En Jeruzalem werd bijna geheel verwoest.
2. *Haar vlees eten.* Het zwaard van de Zeloten hield niet op met het verslinden van de bevolking van Jeruzalem en ze verdeelden de lijken onder elkaar (De Joodse Oorlog 5:440).
3. *Haar met vuur verbranden.* De opstandelingen waren in drie rivaliserende groepen uiteengevallen. Ze gunden elkaar de graanvoorraden niet en staken die daarom in brand. Zo werd de hele omgeving van de tempel platgebrand (De Joodse Oorlog 5:21–25). Later staken de Zeloten delen van de zuilengangen van het tempelcomplex in brand. “Mensen die uit de vlammen van hun stad sprongen nadat ze die eerst zelf in brand hadden gestoken, verdienen het niet gered te worden”, aldus Titus (De Joodse Oorlog 6:230). Zelf gaf Titus bevel de poorten van de tempel in brand te steken. De Joden begonnen dus met het in brand steken van de stad. De Romeinen maakten het karwei af, maar legden de verantwoordelijkheid volledig bij de opstandelingen. “Jullie hebben al mijn voorstellen van tafel geveegd en jullie hebben met je bloedeigen handen de tempel in brand gestoken”, luidde het verontwaardigde verwijt van Titus (De Joodse Oorlog 6:346).

Zo verslond de revolutie haar eigen kinderen en kwam er door het waanzinnige optreden van de Zeloten een einde aan Jeruzalem, de grote stad.

8 Literatuur

- K. Bornhäuser. *Studien zum Sondergut des Lukas*. Gütersloh: Bertelsmann, 1934.
- J.H. Charlesworth (red.). *The Old Testament pseudepigrapha 1–2*. Londen: Darton, Longman & Todd, 1983–1985.
- Dio Cassius, LXVI, 4–7. In: Flavius Josephus. *Geschiede des Jüdischen Krieges*. Übersetzt und mit Einleitung und Anmerkungen versehen von H. Clementz. Berlijn/Wenen: Benjamin Harz, 1923, pp. 14–16.
- Egesippus. Van de Joodsche Oorlogen. In *Alle de werken van Flavius Josephus*. Uit het Frans vertaald door W. Séwel. Amsterdam: Joannes Oosterwyk, 1722.
- Chr. Fahner. *Eusebius' Kerkgeschiedenis*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2000.
- Flavius Josephus. *De Joodse Oorlog & Uit mijn leven*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes. Baarn: Ambo, 1992 (Ambo-Klassiek).
- Flavius Josephus. *De Oude Geschiedenis van de Joden I–III*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes. Baarn/Amsterdam: Ambo, 1996–1998 (Ambo-Klassiek).
- M. Hengel. *Die Zeloten*. Untersuchungen zur Jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I bis 70 n.Chr. Leiden/Keulen: E.J. Brill, ²1976 (Arbeiten zur Geschichte des antiken Judentums und des Urchristentums I).
- E.F. Klein. *Gewaltmenschen in Jesu Umwelt*. Zeitbilder aus den Tagen der ersten Makkabäer bis zur Zerstörung Jerusalems. Berlin: Deutsche Evangelische Buch- und Traktat-Gesellschaft, 1925.
- A.F.J. Klijn. *Apostolische vaders 1–3*. Baarn: Bosch & Keuning, 1966–1967 (Bibliotheek van Boeken bij de Bijbel).
- Philo. Het gezantschap van Philo aan den keyzer Kaligula. In *Alle de werken van Flavius Josephus*. Uit het Frans vertaald door W. Séwel. Amsterdam: Joannes Oosterwyk, 1722.
- J. Picl. *Messias König Jesus in der Auffassung seiner Zeitgenossen*. München: Kösel & Pustet, ²1935.
- E. Schürer. *The history of the Jewish people in the age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135) I–III*. A New English Version. Edinburgh: T. & T. Clark, 1973–1987.
- H. Schwier. *Tempel und Tempelzerstörung*. Untersuchungen zu den theologischen und ideologischen Faktoren im ersten jüdisch-römischen Krieg (66–74 n.Chr.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989 (Novum Testamentum et Orbis Antiquus 11).
- P.C. Tacitus. *Historiën*. Vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J.W. Meijer. Baarn: Ambo, 1991 (Ambo-Klassiek).
- C. van der Waal. Die hermeneuse van die “apokalipties”-profetiese gedeeltes van die Nuwe Testament. In: *Neotestamentica 4* (1970). Aspekte van die Nuwe-Testamentiese hermeneutiek, pp. 52-79.
- C. van der Waal. [Openbaring van Jezus Christus \(I\)](#). Inleiding en vertaling. Groningen: De Vuurbaak, 1971.
- C. van der Waal. [Openbaring van Jezus Christus II](#). Verklaring. Oudkarspel: De Nijverheid, 1981.
- C. van der Waal. *Die Teologie van Bevryding*. Vyf Preke oor die Brief van Judas. Pretoria: Spes Bona, 1981 (Pretoriase Preke 14).
- C. van der Waal. *De vervulde Thorah*. Commentaar op Johannes 1:1-8:29. Kampen: Van den Berg, 1984.
- A. Welleweerd, [Het boek Openbaring en de verwoesting van Jeruzalem: een waarschuwing voor ons](#), 2026.
- Y. Yadin. *Masada*. Herod's fortress and the Zealots' last stand, 1978.